№ 80 ՇԱԲԱԹ, 18 ԱՊՐԻԼԻ

1915
ՔԱՌԱՍՈՒՆՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՇԱԲԱԹ, 18 ԱՊՐԻԼԻ №80

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 ռուբլի. ամսական 85 կոպ.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.

Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Соломоновская ул., № 21.

Tiflis, Rédaction „Mschak“
Խմբագրատան տ ե լ ե ֆ օ ն № 2—53

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզվով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են խօրքանչիւր տողատեղին 20—10 կոպ.

Տպարանի տ ե լ ե ֆ օ ն № 67.

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ՀՈԳԵՒՈՐ ԴՊՐՈՑԻ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆԸ սրտանց յայտարարում է, որ վաղը, կիրակի, ապրիլի 19-ին Վանքի մայր եկեղեցում պատարագից յետոյ կատարվելու է գերեզմանի վրա դպրոցիս բարերար հանգուցեալ

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՄԱՆԹԱՇԵԱՆԻ

ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ԿԱՐԳԸ. 2—1

Տիկին ՄԱՐԻԱՄ ՋԻԼԻՆԳԱՐԵԱՆԸ՝ իր ամուսնով, զաւակներով և եղբայրներով ու նրանց ընտանիքներով յայտնում է բարեկամներին ու ծանօթներին, որ ներկայ ապրիլի 10-ին Պետրօգրադում վախճանված իր թանգագին եղբօր՝

Բ Ժ Շ Կ Ա Պ Ե Տ

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ ԲՈՒԴՈՒՂԵԱՆԻ

յիշատակին վաղը, կիրակի, ապրիլի 19-ին (Թաղման խօթնեակին), Քամոյեան եկեղեցում (Դվօրցօվայա փողոց) պատարագից յետոյ ժամը 12-ին կը լինի

235. Հ Ո Գ Ե Հ Ա Ն Գ Ի Ս Տ. 1—1

Պետրօգրադում ներկայ ապրիլի 10-ին երկարատև և ծանր հիւանդութիւնից վախճանվել է յայտնի բժիշկ և հասարակական գործիչ

Արտաշէս Յովհաննիսեան ԲՈՒԴՈՒՂԵԱՆԸ:

Ընկերների մի խումբ կամենալով յարգել նրա յիշատակը ինչպէս գաղափարական բժշկի և հասարակական ասպարէզում գործիչի, յարգանօք հրաւիրում է ընկերակիցներին և յիշատակը յարգողներին կիրակի, ապրիլի 19-ին, երեկոյեան ժամը 9-ին իրանց ընտանիքներով շնորհ բերել Տիգրան Նազարեանի Գրական-Գեղարուեստական Սալօնը (Головинскій пр. 41), ուր կը կայանայ հանգուցեալի յիշատակին

Ս Գ Ա Հ Ա Ն Դ Է Ս.

Պրօֆեսօր Աղաջանեան Կ. Ս., բժշ. բժշ. Աղաստրեան Բ. Գ., Արծրունի Վ. Մ.,
232. Զաւրեան Պ. Ա., Մելքոնեան Գ. Ա., Քոթանեան Ա. Ե.: 1—1

Դարչօ, Սարգիս, Ղազար, Վարդուհի, Մարգարիտ և Աշխէն ՍԱՐԳՍԵԱՆՆԵՐԸ ցաւօք սրտի յայտնում են ծանօթներին և բարեկամներին առաջինը՝ իր թանգագին ամուսնու, իսկ երկրորդները իրանց անմոռանալի մօր՝

ՄԱՐԻԱՄ ՍԱՐԳՍԵԱՆՑԻ

վաղաժամ մահը, որ տեղի ունեցաւ չորեքշաբթի, առաւօտեան ժամը 9-ին: Ամբիծքը այսօր, շաբաթ, երեկոյեան ժամը 7-ին: Յուղարկաւորութիւնը վաղը, կիրակի, առաւօտեան ժամը 10-ին հանգուցեալի բնակարանից (Анчихатская ул. սեփ. տուն) դէպի Վանքի մայր եկեղեցին: Թաղումը Խօջիվանքի գերեզմանատանը:

Ամառային Ժողովրդական Թատրօն

(Հավլաբարի Հասարակական Ակումբի ամառային շէնք. բժ. Կարապետեանի այգի, Միքայէլեան փողոց, № 65).

Այսօր, շաբաթ, ապրիլի 18-ին —◆—◆— հայերէն լեզվով կը ներկայացվի

ԿԵՆԴԱՆԻ ՆՆՋԵՑԵԱԼՆԵՐ

Ուրախ կոմեդիա 3 գործ. հեղ. Լիսենի-Կօնիչի, փոխադր. Արաքսեանի:

II

—◆ Ս Ի Ն Ե Մ Ա Տ Օ Գ Ր Ա Ֆ ◆—

Ամենահետաքրքրական նոր ծրագրով, ժամանակակից պատկերներ:
Սկիզբը երեկոյեան ժամը 8-ին: ◆ Այգում կարելի է զբօսնել ժամը 6-ից:
Տեղերի գները մուտքի հետ միասին 25-ից մինչև 80 կոպէկ:

Կարգադրիչ՝ Գ. ՓԻՐՈՒՄԵԱՆ

ԱԶԴ.—Վաղը, կիրակի—ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ՁՈՀ և ՍԻՆԵՄԱՏՕԳՐԱՖ.

ու. 234. 1—1

ՋՐԱՀ (ПАНЦЫРИ) ՊԱՇՏՊԱՆՈՂ՝ գնդակից, սրից, նիզակից, սուինից, շրապնէլների կտորներից և այլն: Ծանրութիւնը 6—7 ֆունտ: Գինը 150 ր. սկսած:

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ Կ. Լ. ԳՐԻՆԲԼԱՏ

Թիֆլիս, Նիկօլայեվսկայա փող. № 84 (Կիրօչնայա փ. անկիւնից՝ 2-րդ տունը), բն. 3, փողոցից, 2-րդ յարկ: Ընդունելութիւնը առ. ժ. 10-ից մինչև երեկ. ժ. 6-ը ամեն օր: Պատասխանի համար—10 կոպ. մարկա:

(կ.ե.հ.շ.) Խնդրում եմ փորձելու համար գալ սեփական զէնքով: 239 5 4

Հարկաւոր են ներկայացուցիչներ Կովկասի համար:

ԹՈՒՔԱՒՈՏԻ ԴԷՄ ՄԱՔԱՌՈՂ ԿՈՎԿ. ԸՆԿ. ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

խնդրում է այն անձանց, որոնք գրվել են մասնակցելու համար

Ապրիլի 20-ին „ՍՊԻՏԱԿ ԾԱՂԿԻ“ օրը

կայանալիք միօրեայ ժողովարարութեան, գիմել շաբաթ երեկոյեան ժամը 4—7-ը հետևեալ անձանց ըստ քաղաքամասերի, որտեղ նրանք ցանկանում են ժողովարարութիւն անել: 1-ին քաղաքամաս պրինցեսսա Կաջարին (Կիրպ. պեր. և Կազբ. փ. անկիւն, սեփ. տուն) և Ժ. Ն. Ակիմեանին (Վերայի վերելք, տ. Մելիք-Ազարեանի), 2-դ քաղ. Մ. Ի. Անանեանին (Գօլով. պր. տ. Միրզոյեանի), 3-դ քաղ. Ս. Մ. Օհանջանեանին (Սերգ. 12), 4-դ քաղ. Հ. Բ. Առստամեանին (Լերմօնտ. 4), 5-դ քաղ. Ն. Մ. Բագդոյեվին (Վօրօնց. 34), 6-դ և 7-դ քաղ. Ն. Ի. Նուռնուփարօվին (Միք. փ. 81), 8-դ քաղ. Ս. Ա. Մօնինին (Կիրօչ. 19), 9-դ և 10-դ քաղ. Կ. Ա. Ալիբեկեանին (Նիկօլ. 4), 11-դ և 12-դ քաղ. Իշխ.

233. Մ. Մ. Թումանեանին (Գան. 3, «Մի բաժակ թէյ»): 1—1

ԴԱՐԴԱՆԵԼԻ ՌՄԲԱԿՈԾՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

16 ապրիլի

ԼՕՆԴՕՆ.—Զինուորական մինիստրութիւնը հաղորդում է, որ, չը նայած Թիւրքերի յամառ դիմադրութեան, դաշնակից զօրքերը գրաւեցին այն տարածութիւնը, որ սկսվում է Գալիպօլի թերակղզու՝ Էսկիգիս-Սարլիկ հրուանդանի հիւսիս-արևելեան մասից և վերջանում է գետաբերանի մօտ՝ այն կողմը. դաշնակից զօրքերը վանեցին թշնամու բոլոր յարձակումները Սարըի-Բաիրի մօտ և անընդհատ առաջանում են:

Թիւրքերը եռանդուն պատրաստութիւններ են տեսել ինքնապաշտպանութեան. Նրանք փորձեցին արգելք լինել Ջրի տակ խուղեր շինելուն: Բացի դրանից դաշնակից զօրքերը յաղթահարեցին ցամաքի վրա շինված խուղերը:

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

15 ապրիլի

ՍՕՖԻԱ.—Կ. Պօլսից հաղորդում են, որ Թիւրքաց մինիստրների խորհրդի որոշմամբ սուլթանի տիտղոսին աւելացված է «գազի» մակդիրը, այսինքն յաղթող:

(Լրագիրներից)

◆ Ռուսաց դիպլօմատիան գտնում է, որ Պարսկաստանը խախտեց իր չէզոքութիւնը թոյլ տալով որ Թիւրքերը զօրք մտցնեն Պարսկաստան: Երրեակ համաձայնութիւնը նախազգուշացրել է Պարսկաստանին աւելի խիստ պաշտպանել իր չէզոքութիւնը:

◆ Լուրերի համաձայն, Բուլգարիան ներկայացրել է երրեակ համաձայնութեանը իր պահանջները, որոնց բաւարարելմամբ նա պատրաստ է հանդէս գալ ընդդէմ Թիւրքիայի: Երրեակ համաձայնութիւնը հնարաւոր է գտել բաւարարել այդ պահանջները:

◆ Դարդանէլի ռմբակոծութիւնը դաշնակից նաւատորմի ձեռքով շարունակվում է մեծ եռանդով: Կ. Պօլսում տիրում է սարսափ: Զմիւռնիան ևս ռմբակոծվում է սաստիկ:

◆ Թէհրանից հեռագրում են, որ գերմանական միսսիան ստացել է ժանդարմ-

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

—o—

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԴԷՄ

—o—

ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

16 ապրիլի

ԹԻՖԼԻՍ.—Պաշտօնական: Կովկասեան զօրաբանակի շտաբի կողմից.

Ապրիլի 14-ին Անդրճորոխեան երկրում տեղի էր ունենում աննշան հրացանաձգութիւն:

Ատրպատականում մեր առաջապահ զօրամասերը վանեցին Թիւրքերին Կօթուրից:

Մնացած ուղղութեամբ փոփոխութիւն չը կայ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՅՇԷ ԽԱԹՈՒՆ*)

ԼՎԷՊԻԿ

(Քիւրդական կեանքից)

V

Քիւրդստանի տիրապետող և բայա դասակարգերի բաժանումը աւելի է շեշտված, քան երկրագնդի վրա գտնվող ամենավայրագ ազգութիւնների մէջ: Քիւրդստանը, որպէս մի ֆէօդալ երկիր, բառիս ամենալայն իմաստով, ունի իր առանձնայատուկ օրէնքները. ամեն մի կալուածատէր աղա, սկսած մի գիւղ ունեցողից մինչև մի քանի տասնեակ գիւղատէրեր՝ կատարեալ սեփականատէր են սկսած մի կաթիլ Ջրից, մի բուռն հողից մինչև բնակիչների պատիւը:

Ասլան բէկը այդ տիպար աղայութեան կատարեալ մարմնացումն էր: Նրա ծայր աստիճանի հասած անգթութիւններն ու սխրագործութիւնները կազմում էին քիւրդ եղեռնրգ շահերների համար առատ նիւթ: Այդ հանգամանքը Ասլան բէկին ոգևորում և կամ գուցէ զայրացնում էր՝ նորանոր անխղճութիւններ ծրագրելու:

Նա դեռ նոր էր հանգստացել «Փարիզադեան» յայտնի դրամայից, երբ ներկայացաւ խաթուն Խազալի տրագէդիան...

Ասլան բէկը սկզբում կարծում էր, որ շատ հեշտութեամբ կը տիրապետի Խազալին, և այդ էլ կանցնի ինչպէս շատերը. բայց այս անգամ նա հանդիպեց լուրջ խոչընդոտների, որ հաղթելու համար հարկաւոր էր բան ու բերէչ և եռանդուն գործ, եթէ ոչ՝ այս անգամ պիտի արժանանայ քիւրդ երգիծական երգերի պակաս օղակները լրացնելու: Նրա համար մահը աւելի գերադասելի էր, քան այդ ծաղրին ենթարկվելը: Նա հաստատ համոզված էր, որ այս բոլոր արգելքների պատճառը Այշէ խաթունն է, եթէ ոչ՝ ուրիշ ով պիտի համարձակվէր խոչընդոտ հանդիսանալ իր կամքին: Եւ իրաւ որ Այշէ խաթունը, որ արդէն հասկացել էր ամեն բան, որպէս իր ընտանեկան պատուի ու Նամուսի երդուեալ նախանձախնդիր՝ իր արծուի թևերը բաց էր արել և Խազալին առել իր մեծ պաշտպանութեան ներքոյ: Ասլան բէկը սկզբում չը հաւատաց իր պառաւ միջնորդի խօսքերին. բայց երբ նրան յայտնի եղաւ հէւ բայայի յամառ ընդդիմութիւնը, Նրա մէջ եռաց տիրապետողի անզուսպ կամքը, և նա ձեռնարկեց ծրագրել մի նոր դրամայի ուրուագիծը իր բոլոր սարսափելի հետևանքներով:

VI

Խաթուն Խազալի տօր, ինչպէս կասեն, խէրով չեղաւ Հաջի Աբդուլլայի տան վրա. դեռ հազիւ էր անցել վեց ամիս այն օրից, երբ նա որպէս հարս ոտք դրեց այդ շեմքը, և Նրա հետ միասին կարծես մի անբարեյթ չար ոգի ևս ներս սևվեց ու փառաւորապէս բազմեց տան «հարզալի» վրա: Այո, այդ օրուանից Հաջի Աբդուլլայի տան բաղդաւորութեան նշան պայծառափայլ աստղը սկսեց զգալի կերպով նսեմանալ...

Այդ իրողութիւնը արդէն նկատելի էր և գիւղի համայնքի կողմից, մի հանգամանք՝ որ զգալի ցաւ և խորին ափսոսանք էր առաջ բերել համայնքի սուաւր խաւերի շրջանում: Զի որ Հաջի Աբդուլլայի օջախը ունէր բացառիկ յատկութիւններ, որպիսիք հանդիսանում են հպատականիրութիւնը, հիւրասիրութիւնը և աղքատախնամ վերաբերմունքը: Մ. գիւղացիների համարեա կէսը ապրում էր այդ տան ամենօրեայ բաժնեթանով, մածնով և այլ մանր պիտոյքներով. իսկ ունևոր դասակարգը միշտ իրան ազատ էր համարում պատահական հիւրեր ընդունելուց, որովհետև Հաջի Աբդուլլան իր բակի լայն դուռը միշտ բաց էր պահել Աստուծոյ հիւրերի առաջ, որոնք արդէն ճանաչած լինելով հիւրընկալ տան դուռը՝ ծանօթ-անծանօթ իր ձիու սանձը հաւաքում էր այդ դռան առաջ և առանց հրաւէրի սպասելու՝ ձիուց իջնում էր ու հիւրասիրվում:

Այդպիսի մի տան անկումը բնականաբար առաջ պիտի բերէր գիւղական համայնքի շրջանում բուռն զայրոյթ և ափսոսանքի արտայայտութիւն. բայց, դժբաղդաբար, համայնական այդ արդար զայրոյթն ու ափսոսանքը այդպիսի հանգամանքներում՝ միշտ թաղված է մնում Նրա վիրաւոր և կնճռոտ սրտի խորշերում, բաւականանալով միայն խուլ մռնչոցի գերում շղթայված մնալ ու... լռել... Մ. գիւղի հասարակութեանն արդէն յայտնի էր, թէ քամին ո՛ր ուղղութիւնից է փչում:

Եւ իրօք, փաստը ակներև էր:

Ասլան բէկը ամբողջ վեց ամիս իր միջնորդ Ջաղաւկի միջոցով աշխատեց գրաւել Խազալին և խաղալ Նրա պատուի հետ, ինչպէս որ խաղացել էր տասնեակ դժբաղդ անպաշտպանների պատուի հետ ու իր տանձական կրքերին յագուրդ տալուց յետոյ փողոց շպրտել. բայց այս անգամ, ինչպէս կասեն, քարը պատառժի էր հանդիպել: Եւ Նրա մէջ բացի այն, որ օրէ-ցօր կրկնապատկվում էր Խազալին տիրապետելու անզուսպ կիրքը, այլ և բռնակալական ինստինկտով օժտված գազանի մռնչիւնը Նրա գոռոզ սրտի խորքերից աւելի աղաղակող էր հանդիսանում և ստիպում առաջ գնալ դէպի ֆանատիկոսութեան կրկէսը: Նա իր անուան և համբաւին մեծ արատ էր համարում սկսածը կիսատ թողնել և պարտվել մի սառը բաղդս բայայից և այն էլ... կին բայայից: Եւ երբ հաստատ համոզվեց, որ միջնորդներով և սիրաշահական միջոցներով չի կարող իր նպատակին հասնել, սկսեց խստութիւնների՝ նախ մեղմ միջոցներով՝ առաջ տանելու իր մտադրութիւնը:

Նախ երեք եղբայրների մէջն սահղծեց գժտութիւն հօրենական սատացուածքի վերաբերեալ և բաժանեց իրարից՝ տալով իւրաքանչիւրի մասը և իւրաքանչիւրից ստանալով իր «հասանելիք» մասը որպէս տասանորդ, այնպէս որ այդ տասանորդը կազմեց Հաջու ամբողջ ունեցածի մի երրորդ մասը, իսկ երեք եղբայրներին մնալով այդ ունեցածի երկու-երրորդը՝ բաժանեց երեքի մէջն հաւասար չափով, և նրանք դարձան երեք առանձին տներ հաւասար միւս միջակ ապրուստի տէր բայաները, հարկ տուող, բեգար անող և այլն... Իսկ թէ ինչ է նշանակում Քիւրդստանում հարկի և բեգարի ենթակայ բայան, և այն էլ այնպիսի մի բայա, երբ կալուածատէրազան խէթ աչքով է նայում նրան, այդ միայն գիտէ ինքը՝ այդպիսի մի դժբաղդութեան հասած բայան... Երեք եղբայրները, միշտ ազատ ու անկախ, միշտ խրոխտ ու վէս, երբ ենթարկվեցին հարկատուութեան ու բեգարի օրէնքին և հաւասարվեցին հասարակ շինականի աստիճանին, այլ ևս ազատ ժամանակ չունեցան զբաղվելու իրանց առօրեայ սովորական գործերով, որովհետև գիւղի անամօթ կզիրը՝ աղայի հրամանով՝ ժամանակ չէր տալիս նրանց, որ ընտանեկան գործերին և իրանց սեփական զբաղմունքներին գլուխ քաշէին. այնպէս որ, նրանց բաժանումից դեռ հազիւ էր անցել երեք ամիս, երբ արդէն գտնվում էին չքաւորութեան ահաւոր անդունդի շեմքին. Բաշիրը արդէն քօվխայութեան պաշտօնից զրկվել էր. այդ պաշտօնը Ասլանբէկը տուել էր դիտմամբ Հաջի Աբդուլլայի մի հակառակորդին, որը բարեյաջող առիթից օգտւելով՝ իր հակառակորդի որդիների կաշին էր քերթում... Օր չէր անցնում, որ այդ երեք դժբաղդների չորքոտանիներից չը պակասէին մի երկու տասնեակ ոչխարներ, մի ձի և այլն:

Բաշիրի մեծ եղբայրները, Քասում ու Քէյքաւուսը, որոնք արդէն թէև միմեանց դրացի, բայց առանձին տներ էին կազմում, քաջ գիտենալով թէ բանը ինչումն է, գաղտնի խորհրդակցութիւն կազմելով վճռել էին, որ մի գիշեր թողնեն փախչեն, հետները տանելով այն, ինչ որ կարող էին. որովհետև գուշակում էին, որ այլապէս իրանց կեանքերն էլ կարող է վտանգ սպառնալ, դեռ ջհանդամը աշխարհի ապրանքը: Եւ երկուսն էլ երդվելով, որ իրանց այդ որոշումը միանգամայն գաղտնի պիտի մնայ, սկսեցին առաջօրէն պատրաստութիւն տեսնել, որ մի գիշեր ընտանիքով և մնացած շատ ու քիչ ունեցածով գնան և հաստատվեն Ասլան բէկի սահմաններից շատ հեռու գտնվող մի խանի կալուածքում, որը հակառակորդ էր Ասլան բէկին և նրանից զօրա-

լօր:

Այդ օրերում Ասլան բէկը վերջին անգամ փորձեց իմանալու Խազալի և Այշէ խաթունի տրամադրութիւնը, թէ այս բոլոր ձախորդութիւններից յետոյ դարձեալ յամա՞ռ են իր կամքի հանդէպ թէ՞ մեղմացել են, և նա ուղարկեց պառաւ Մանիջէին նրանց մօտ:

Փակագծի մէջ պէտք է ասենք, որ այլ ևս ոչ մի գաղտնիք չէր մնացել Խազալի և խաթուն Այշէի միջև. նրանք հարիւրաւոր անգամներ խօսել էին այդ խնդրի վերաբերեալ, անգամ Բաշիրի հետ ևս խօսակցութիւն էր տեղի ունեցել, և երեքի համար խնդիրը շատ պարզ էր. երեքն էլ թէև խօսքի ընդհարումներ ունեցել էին, բայց միշտ յաղթող էր հանդիսացել խաթուն Խազալը իր պարզ, խրոխտ բացատրութիւններով և, ընդհակառակը, այդպանել, պարսաւել նրանց գաւառն ու մարդկանց նամէրդութիւնը և միևնոյն ժամանակ դրժգոհել, թէ երբ նրանց մէջ այդ աստիճանի զարգացած է պատուի հետ խաղալու տմարդի օրէնքը, ինչ իրաւունքով նրանք հարս են բերել իրանց գաւառը իր նման պատուախնդիր մի սարդաշտցի կնոջ... մեղաւոր չէ ինքը, որ գեղեցիկ է ծնվել և այլն: Այդպիսի խօսակցութեան մէջ Բաշիրը մնում էր անպատասխան և կարկամ, իսկ Այշէ խաթունը անախորժ երևոյթը հարթելու համար իր հարսին անմեղ համարելով խօսքը փոխում էր ուրիշ նիւթի վրա:

Այն գիշերը, որ Ասլան բէկը կարգադրել էր Մանիջէին վերջին անգամ գնալ և փորձել նրանց տրամադրութիւնը, Բաշիրը տանը չէր. երկու օր էր, որ նրան մի նամակ էին տուել տանելու Ս. քաղաքը և պատասխանը բերելու: Հարս ու կեսուր մենակ էին: Այշէ խաթունը թէև համոզված էր, որ իր հարսը նամուսի տէր մէկն է և ոչ մի գնով իր պատիւը ոտի տակ չի տայ, բայց և այնպէս, որպէս զի հարսին վզգացել տայ նաև իր պատուասիրութեան ծայր աստիճանը, այդ տեսակ պարագաներում, նա՝ համա

*) Տես «Մշակ» № 79.

ների հսկողութեամբ մեծ քանակութեամբ զէնք:

◆ Յունաստանի ակտիվ գործողութիւնները ուղղված են լինելու բացառապէս Թիւրքիայի դէմ:

ԿԼԵՄԱՆՍՕՆ ԴԱՐԴԱՆԷԼԻ ՌՄԲԱԿՈԾՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ճիշդ միեւնոյն անգլիացիները, ֆրանսացիները, որոնք Ղրիմի պատերազմին ատեն միացան Ռուսաստանի ազատ ելքը դէպի Միջերկրական արգիլելու համար, կը միացնեն դարձեալ իրենց ոյժերը այս անգամ բանալու համար այդ անցքը:

Ներկայ երեւոյթին մէջ էական կէտը այն է, որ Եւրոպայի վրայ Թիւրք տիրապետութեան սխալմունքը պէտք է այլ եւ բոլորովին վերնայ այնտեղէն. Ասիայի վերջին արշաւանքը իր հոգին աւանդելու համար այնտեղ եկած է. գրեթէ 5 դար է, որ ճնշումն ու տարկութիւնը այնտեղ իրար էին խառնուեր... Դա մի պատմութիւն է, որ կաւարտի երբ զզուանք ճնշողներու թըշուառական միութեան: Դա մի պատմութիւն է՝ յանձնուած զէնքերու կատաստրոֆին... և զոր ոչ մի բարոյական պետութիւն չի պաշտպաներ, իսկ պատմութեան բարոյականութեան համար լաւ է, որ գերմանները և Թիւրքերը միասին կը ներկայանան մարդկային խղճի դատաստանին. բարբարոսութիւնը, միեւնոյն մտայնութիւնը զիրենք կը դատապարտէ միեւնոյն վախճաններուն... ամենէն աւելի սուր զգացումներու ժայթքումով երկուքն ալ այն վրէժին մէջ կը գլորին, ուր կը կորսուի ամեն մի գործ, որ մարդու ազնուութեան և անոր իմբաւորումներուն հակառակ է...:

Ներկայ պատերազմը անպայման իրեն հետեւանք կունենայ ինչպէս Թիւրքիոյ անվերականգնելի անկումը, նոյնպէս փակումը գերմանական ուղիին դէպի աշխարհի տիրապետութիւնը:

Ասիական ճնշումին վերջին ամրոցը (Թիւրքիա) երբ ունենայ վճռական տապալումը, մարդու հնագոյն հողի վրայ ալ շատ չպիտի մնայ, և իրեն հետ պէտք է չքանայ Բերլինի միջնաբերդի լրբութիւնը, որ կը ձգտէր ապրեցնել ամբողջ Եւրոպա թընդանօթի սպառնալիքին տակ:

Այս տեսակէտով՝ նեղուցներու ռմբակոծման բարոյական և ռազմագիտական արժէքը շատ նշանակալից է. եւրոպական բոլոր շահերը նախկին պարագաներէ շատ աւելի լաւ կարգաւորուած են և ատոր համար պատերազմի այս ընդարձակ տարածութեան վրայ միայն մէկ պատերազմ կը մղուի. բարբարոսութեան ընդհանուր ճնշման դէմ քաղաքակիրթ իրաւունքի վրէժառութիւն... Վոսփորը շըրջապատող աւանդական պարկին մէջ զուգաւորուած կայզերի և սուլթանի ողբերգական անկումներու միջազգային հետեւանքները շուտով յառաջ են գալու: Այսօր մեր ջանքն է իրականացնել այն գործը, որ ցոյց պէտք է տայ Մահմուդ II-ի անպատակ ձեռնարկին վախճանը. և այսպէս, Եւրոպայի և Ասիայի շփումը զօրեղացնելու տեսակէտով, Սուէզի ջրանցքի բացումէն շատ աւելի մեծ և համաշխարհային երեւոյթ յառաջ պէտք է գայ... Բնական է թէ դիմադրութեան համար շատ մեծ պարտաւորութիւններ եղած պէտք է լինին. բայց անկասկած՝ այդ բոլորը մեր կողմէ նախատեսնուած է... Այդ միայն ժամանակի հարց է, 3—4 շաբաթի խօսքը կըլլայ: Երբ սուլթանը կը պատրաստուի երթալ քաշուիլ Բրուսա կամ աւելի խորը. երբ դաշնակիցներ դրօշները ծածանելու են այն պատերուն վրայ, որոնք Մահմէդ II-ի խոշտանգումներուն ենթակայ եղան. երբ կաշկանդումի զսպումի ծանրաբեռնուած քաղաքականութեան տեղ բիւզանդական հին մայրաքաղաքին ամբողջ տարածութեան մէջ տեմնուելու է եւրոպական քաղաքակրթութիւնը, ազգային անկախութեան և մարդկային իրաւունքի կարգ մը. երբ Եւքսեան կամուրջին բոլոր եզերքները այդ երեւոյթին արձագանգը տարածել տալին մինչև Պարսից ծոցը Միջագետքի վրայով, այն ատեն Բուլգարիոյ Ֆերդինանդն իսկ Աւստրիայէն երես պիտի դարձնէ, և երբ կայզէրը տեսնէ, պիտի ըսէ. «... Ես այս մարդը չեմ ճանչնար...»: Նոյն միտքը պիտի կրկնէ Մարկիլոման, Ռումանիոյ վերահզօր տեսօնը. իսկ Վիլհէլմ II, խղճմտութեամբ պիտի շարունակէ չեզոք նաւերը օդը հանել... և Վիլհէլմի բանականապէս անօթի հպատակներուն անգործութեամբ, իր պետական մարդիկը միայն պիտի զգան, որ իրենց մէջ քաջութիւնը ծընած է արդէն այդ հրէշին ահազդեցիկ հարցեր տալու համար: Թարգ. Ի. Գ.

(«L'Homme Enchaîné»)

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

—o—

ՌՈՒՍ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՌՈՒՍ-ԱՒՍՏՐԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

16 ապրիլի

ՊԵՏՐՈԳՐԱԴ.— Պաշտօնական: Գերագոյն Զօրահրամանատարի շտաբի կողմից.

Նեմանի հիւսիսային կողմում թըշնամու առաջապահ զօրամասերը, անցնելով Ռոսիէնին, ապր. 15-ի առաւօտեան մօտեցան դէպի Դուբիս գետը: Թշնամու հետ ճակատելու ամբողջ տարածութեամբ վերջին օրերը թնդանօթաձգութիւնը բաւականին ուժեղացել է և հետախոյզ խմբերի միջև ընդհարումները սաստկացել են:

Նեմանի արեւմտեան կողմում և Նարեվի հիւսիսում գերմանացիք ապրիլ 14-ին և 15-ին շատ տեղերում առանձին յարձակումներ գործեցին, որոնք, սակայն, վճռական բնոյթ չունէին: Կալվարիի շրջանում և Սուվալկից դէպի հիւսիս թշնամու առաջխաղացումը մենք հեշտութեամբ կանգնեցրինք: Պիսայի և Շկվայի միջև թշնամին ճահիճների մէջ ընկաւ մեր խաչաձև կրակի տակ և ցրուեցաւ տալով մեծ կորուստներ: Պրասնիշից հիւսիս և Դրօբինից արևելք ապարդիւն անցան թշնամու յարձակումները: Ստարօժէբի մօտ սկսվել է յամառ կռիւ:

Կարպատներում, Ուժօկի լեռնանցքի մօտ հակառակորդը լոյս ապր. 15-ի գիշերը ապարդիւն կերպով յարձակում գործեց Լուբնի մօտ մի դիրքի վրայ:

Ստրիյի ուղղութեամբ թշնամին յամառ կրկնակի յարձակումներ գործեց Գոլովեցկո շրջանում, բայց մենք սուինային կռիւներով ամեն անգամ վանում էինք նրան աջողութեամբ:

ՖՐԱՆՍ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԱՆԳԼՕ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

15 ապրիլի

ՊԱՐԻԶ.—Երեկոյեան պաշտօնական հաղորդագրութիւն:

Շամպայնում գերմանացիք տիրացան Բոսէժուրի շրջանում 300 մետր խրամատ, որոնց կէսը մենք ետ խլեցինք: Էպարժի մօտ թշնամին ռմբակոծեց մեր դիրքերը, իսկ Գարտմանս-Վէյլէրը ենթարկեց ուժեղ ռմբակոծութեան:

Ապրիլի 15-ին մեր աէրօպլանները 32 ռումբ նետեցին Բօլվիլէր կայարանի վրա, 60 ռումբ՝ Շամբլէ կայարանի վրա, ուր հրդեհվեց ռազմամթերքների պահեստատեղին: Աէրօպլանների ռմբակոծութեան ենթարկվեց գիշերով նաև Արնվիլի կայարանը: Ապրիլի 15-ին մեր աէրօպլանը 6 ռումբ նետեց Ֆրիդրիխսհաֆէնի դիրիժաբլների սրահի վրա: 21 ռումբ նետվեց Լէօպոլդսգէի կայարանի կամուրջների և գործարանի վրա: Մեր օդագնացներից մէկն ընկաւ գերմանացիների զօրաշրջանը: 4 գերմանական աէրօպլան հալածվեցին մեր օդագնացներից: Գերմանական աէրօպլաններից մէկը այրվեց և ընկաւ, 2-ը ընկան մեր շրջանում: Երկու գերմանացի օդագնաց գերի ընկան:

Ֆելդմարշալ Ֆրէնչը տեղեկացնում է, որ Իպրից դէպի հիւսիս և արևելք կռիւը շարունակվեց երէկվայ ամբողջ օրը: Անգլիական զօրքերը Ֆրանսիականի հետ վերջնականապէս կանգնեցրին գերմանացիների յարձակումը, որը այլևս չը վերսկսվեց: Գերմանացիք շարունակում են գործ ածել խեղդող գազեր:

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

◆ «Р. В.»-ին հեռագրում են Կոպէնհագէնից, որ, Հոլլանդիայից ստացված տեղեկութիւնների համաձայն, գերմանացիք Արևմտեան Ֆլանդրիայում ժողովում են ահագին քանակութեամբ զօրքեր: Բէլգիական ճանապարհները զբաղված են բացառապէս զօրքերի տեղափոխութեան համար: Ֆլանդրիայից մեկնող գնացքները լի են սպանվածներով և վիրաւորներով:

◆ Մոսկվայում, Մ. Կովալևսկիի նախագահութեամբ, հիմնվում է ընկերութիւն, որ աշխատելու է սերտ մերձեցում ստեղծել Ռուսաստանի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև:

◆ Գերմանական գլխաւոր բանակում՝ արևմուտքում կայացաւ խորհուրդ կայզերի նախագահութեամբ և Գինդէնբուրգի մասնակցութեամբ: Խորհրդակցութիւնը տևեց երկու ամբողջ օր: Կայացված են կարեւոր վճիռներ: Գինդէնբուրգը համաձայնել է փոխադրել խոշոր ոյժեր արևելեան զօրաճակատից արևմտեան զօրաճակատը:

◆ «Р. Сл.»-ին հեռագրում են Լօնդօնից. «Իտալիան կամենում է նախ կնքել արտաքին փոխառութիւն, իսկ յետոյ սկսել պատերազմ. իսկ Անգլիան առաջարկում է սկզբում պատերազմ սկսել, իսկ յետոյ դրամ ստանալ»:

◆ Աւստրիացիների կորուստները Կարպատներում ներկայումս հաշւում են 300,000 մարդ:

◆ Պարիզում երևան է հանված հսկայական պանամա: Մի խումբ աֆէրիստներ կանանց մասնակցութեամբ վիրաւոր և հիւանդ զօրականներին օգնելու դիմակի տակ հանգանակել են պատերազմի ընթացքում մի քանի միլիոն ֆրանկ:

◆ «Տրիբունան» իբրև լուր հաղորդում է, թէ Իտալիայի և եռեակ համաձայնութեան միջև կայացած համաձայնութեան տեղեկութիւնները ֆանտազիա են:

◆ Գերմանիան և Ռուսաստանը համաձայնել են փոխանակել հիվանդ գերիներին:

ԱՒՍՏՐԻԱԿԱՆ ԳԵՐԻՆԵՐԸ ՄԵՐՎՈՒՄ

(Սեփական թղթակցի)

Մերվ, 9 ապրիլի

Չը նայած վերջին ամիսներին այստեղ մօտ 6000 աւստրիական գերիներ են բերվել, քանի օր է դարձեալ ամեն օր մեծ թւով գերիներ են բերվում. սրանք գլխաւորապէս Կարպատներից և Պերեմիշլից են: Բոլոր զօրանոցները լցված են գերիներով: Գերիների մէջ հատ-հատ ունգարացի հայեր էլ կան. մէկը նոտար է եղել:

Գերիները պարապ չեն մնում. ամեն մինը մի բան է պատրաստում և բազար օրերը դուրս է բերում Թիւրքմէնի բազարը և վաճառում է: Գերիների շրջանում սկզբներում տարածված էր տիֆը, բայց այժմ թուլացել է: Գ. Հայրապետեան

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—o—

ԹԱԳԱՒՈՐ ԿԱՅՍՐԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

16 ապրիլի

ՊԵՏՐՈԳՐԱԴ.—Պաշտօնական: Կայսերական Պալատի մինիստրի հեռագիրը.

Թագաւոր Կայսրը բարեհաճեց ապրիլի 16-ին ժամանել Սէվաստոպօլ:

Կայսերական գնացքը հասաւ երեկ. ժ. 6 ու 30 ր.: Նորին Մեծութեանը կայարանում դիմաւորեցին Մեծ Իշխաններ Կիրիլ Վլադիմիրովիչը և Ալեքսանդր Միխայլովիչը և իշխան Սերգէյ Ռոմանովսկին: Սև ծովի ոյժերի հրամանատար ծովակալ Էբերգարդ, բերդապետ գեներալ Անանինը, Սէվաստոպօլի նաւահանգստի գլխաւոր հրամանատար փոխ-ծովակալ Մանկովսկին և քաղաքապետ Բուրլէյ զեկուցագրեր ներկայացրին Նորին Մեծութեանը:

Յետոյ Թագաւոր Կայսրին բարձ ունեցան ներկայանալ ծովային, զինւորական և քաղաքացիական պաշտօնեաներ: Քաղաքի կողմից մի պատգամաւորութիւն աղ ու հաց ներկայացրեց Նորին Մեծութեանը:

Երեկ. ժ. $7\frac{1}{2}$-ին Կայսերական գնա… մէջ կայացաւ ճաշ, որին ներկ… էին պաշտօնական անձինք:

ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆՈՒՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

15 ապրիլի

ՍՏՕԿՀՕԼՄ.—Շվէդական գործակալութ… հաղորդում են Շիրազից, որ պարսիկ ժա… դարմերիայի մէջ գտնվող վերջին շվէդ… մայոր Պրավից և բժիշկ Կարլստրէմ այս… րերս հեռանում են Պարսկաստանից և վ… րադառնում են հայրենիք Հնդկաստան… Եապոնիայի, Ամերիկայի վրայով:

ԹԵՀՐԱՆ.—Նոր կաբինէտը որոշեց հա… դէսով տօնել այսօր պարսից պարլամեն… բացման տարեդարձը: Այս առթիւ միջ… գրաւեց ամբողջ մայրաքաղաքի ուշադրու… թիւնը: Քաղաքը զարդարված է դրօշակն… րով, լապտերներով և հրավառված է. … առանձնապէս շքեղ զարդարված են մէջլիսի… շահնշահի բանկի շինութիւնները, որի վ… ծածանվում են պարսկական և անգլիակ… դրօշակները: Մայրաքաղաքի ամբոխը զգա… որ իշխանութիւնն անցել է կայուն ձեռք… րի, որոնք համերաշխ են ժողովրդակ… ներկայացուցիչների հետ:

ՌԱՇՏ.—Թեհրանի ռուսաց նոր դեսպ… ֆոն-Էտտէրը հանդէսով ընդունվել է Էնզ… լիում ռուսաց գաղութի կողմից և ճանա… պարհվել է Թեհրան:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

16 ապրիլի

ԿԻԵՎ.— Ամբողջ Հարաւ-Արևմտեան եր… րում 15 աստիճան ջերմութիւնը յանկար… ընկաւ 3 աստիճան ցրտի: Տեղ-տեղ ձիւն… եկել:

ՊԵՏՐՈԳՐԱԴ.— Սենատն անհետևանք թ… ղեց Պետական Դումայի անդամներ Պետ… րովսկու, Բադաևի, Շագովի, Մուրանովի… Սամօյլովի և այլոց վճռաբեկ բողոքագրե… որոնց Պետրոգրադի դատաստանական պա… լատը 102-րդ յօդուածով դատապարտել է… աքսորի:

ՏՕԿԻՕ.— Կայսերական թատրոնում նե… կայացվում է Տուրգէնեվի «Նախօրեակին… գրուածքից վերածված պիէսը:

ՏՕԿԻՕ.— Սիննոմիյա թատրոնի մէ… կայացաւ ժողով 2000 մարդու մասնակցո… թեամբ: Հռետորները խօսեցին այն մասին… թէ անհրաժեշտ է, որպէսզի Չինաստան… կատարէ իրան առաջադրված պահանջները: Նոյնանման բանաձև կայացրել է նաև Սէյիւ… կան:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՅՕԳՈՒՏ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՏԻ

Ստացանք Բաթումից՝ Միքայէլ և Կատա… րինէ Մեսրոպեանցներից՝ ուղարկելու Նուպար-փաշայի նախագահութեամբ գործող Ազգային Հանգանակիչ Յանձնախմբին 15 րուբլի: Նախորդ ստացված 10 րուբլի հետ միասին (տես «Մշակ» № 79) կը լինի ընդամենը 25 րուբլի:

րես զայրացած տոնով՝ ասաց հարսին.

— Նազալէ, քեզ հարս բերելու համար ես չը խնայեցի ոչ փող, ոչ անասուն, ոչ ձի, ոչ ընծաներ և ոչ լիառատ հաց. չը գիտէի որ քո պատճառով ես պիտի տնանկ լինէի և յետին բայս դառնէի. բայց եղաւ, և ինչ որ եղած է՝ պիտի անցած համարել. երևի Ալլահի անսահման կամքն այդպէս էր... Այդ բոլորը, Նազալէ, ոչինչ եմ համարում, մի փողի արժէք չեմ տալիս նրան. եթէ մնացած ամբողջ շարժական և անշարժ կայքս էլ թալանվի և կրակի մատնվի, դարձեալ այդ բոլորը քեզ ղուրբան լինի, միայն թէ, Նազալէ, պատիւս չարատաւորես, Հաջի Աբդուլլայի տան անբիծ ճակատին արատ չը դնես և ինձ գետնի հողի հետ չը հաւասարեցնես. տես, Նազալէ, այն մահաբեր դաշոյնը, որ կախված է տան սիւնի վրա, դա ամուսնուս Նամուսի պահապան հրեշտակի սուրն է. եթէ դու ընկճվես և սատանայի խօսքին ականջ դնես ու այս բոլորից յետոյ Նամուսս ոտնատակ տաս, հաստատ իմացած եղիր, որ այդ սուրը առաջ քո կուրծքը կը խրեմ և յետոյ իմ. այնուհետեւ ջհաննամը զաւակներս էլ և աշխարհի ունայն ապրանքն էլ. իմացա՞ր:

— Խաթուն դայէ,—պատասխանեց Նազալը խաղաղ և անվրդով,—գիտես, որ ես լեռնորդի եմ. մեր գաւառը այն անտառապատ լեռներն են կազմում, որ կոչւում են Սարդաշտ, այսինքն դաշտերի գլուխը. հըպարտ ու վէս Սարդաշտի զաւակի ամենասուրբ և նուիրական հաւատամքներից առաջինը Նամուսի պաշտպանողութիւնն է, և այդ առաքինութիւնը բազմաթիւ փորձերով ու փաստերով ապացուցված է: Այն օրից, երբ ինձ վիճակվեց անջատվել հպարտ լեռնորդիների շարքերից և ընկնել Մուքրիանի տափարակ դաշտավայրը, ինձ տանջում էր միմիայն մի երկիւղ, այն է՝ առածի կարգ անցած Մուքրիանի բընակչութեան երկիւղը: Ես ափսոսում էի ինքս ինձ, որ ճակատագիրը այդ անխիղճ անօրինութիւնն է արել ինձ համար, որ կամայ-ակամայ պիտի ընկնեմ մի նամերդ հասարակութեան հասանքի մէջ... Դժբաղդաբար իմ ենթադրութիւնները իրականութիւն դարձան, և ես աչքովս տեսայ, որ իրաւ՝ այստեղ մարդիկ վարակված են ուրիշների պատիւը արատաւորելու սկզբունքով... Ես այդ, այո, նկատեցի հարսնութեանս հէնց առաջին ամսում, ինչպէս որ ասել եմ քեզ մի քանի անգամներ, երբ ինձ լըբենի առաջարկութիւն եղաւ ձեր տմարդի բէկից: Սկզբում, կրկնում եմ, ես մնացի շուարած և ինքս ինձ ամփոփել ու հաշիւ տալ չը կարողացայ. բայց երբ նկատեցի, որ դու, խաթուն դայէ, օրպէս մի պահապան արծիւ սլանում ես իմ գլխի վերև և օրպէս մեր անտառների մի մատակ վագր պատրաստ ես քո մագիլներով յօշոտելու դարանակալ թշնամու կուրծքը, ես փառք տուի Ալլահին, որ գտնվում եմ քեզ նման մի պահապան հրեշտակի իշխանութեան ներքոյ. և առածի կարգ անցած ձեր դաշտային բնակիչներին վերաբերեալ անարգ արտայայտութիւնը հերքվել սկսեց իմ մտքում. եթէ այս գաւառի կանայք Նամուսի երդուեալ պաշտպաններ են, հապա ինչ պիտի լինեն տղամարդիկ... Արդ, խաթուն դայէ, երբ քեզանից լսեցի քո վերջին խօսքը, ուրեմն ժամանակ է քեզ ասել և իմ վերջին վճիռը: Այս սուրը,—և նա հասաւ գօտու ծալքերից հանեց մի փոքրիկ՝ փղոսկրեայ կոթով դաշոյն.—այս սուրը, որ մանկութիւնից ինձ է նուիրել հայրս, առաջին անգամ տղիդ՝ Բաշիրի կուրծքը պիտի մխեմ ինձ լքանելու դէպքում և յետոյ իմ. այդ էլ դու իմացիր...

Կեսուրը, խելակորոյս՝ ուրախութեան մէջ, լուռ լսում էր և հիանում հարսի հերոսական խօսքերից. և երբ լսեց վերջին շեշտը՝ «այդ էլ դու իմացիր», նա գրկեց նրան և արտասուաթոր աչքերով ամենաջերմ համբոյրներ դրոշմեց նրա անարատ, փայլուն ճակատին: Հէնց այդ միջոցին էր, որ ներս մտաւ պառաւ Մանիջէն...

VII

Վերջ-աշնանային մի ամպամած, լուռ ու մութ գիշեր էր: Գիւղը կռացած աշնանային ծանր աշխատանքի տնքոցի տակ՝ ընկել էր անոյշ մրափի գիրկն ու բնութեան այդ հանգիստ պարգևի անզգայութեան մէջ անհանգիստ երազներով պաշարված խռմփացնում էր ու յաճախ զառանցում օրվայ պատահած չարքաշ անաջողութիւնների դառն մտապատկերներով, որոնք գիշերվայ հանգիստ համարված քնի մէջ էլ անհանգստութիւն էին պատճառում այդ թշուառ աշխատաւորներին: Ամեն ինչ լուռ էր, նոյնիսկ գիւղական վայրահաչ շները, որ ամենաթեթև կասկածից անգամ ընդհանուր ոռնոց կը բարձրացնեն, արթնացնելով ծծկեր երեխայից անգամ: Արթուն էին միայն Հաջի Աբդուլլայի երկու մեծ որդիները, որոնք օգտվելով գիշերվայ մթութիւնից ու ընդհանուր լռութիւնից՝ տենդային աշխատութեամբ պատրաստվում էին փախչելու: Բարեբաղդութիւնը այնտեղ էր, որ այդ երկու եղբայրները բացի դրկից լինելուց՝ այլ և գտնվում էին գիւղի ծայրում, նոյն իսկ միջանկեալ փողոցով, որը բաժանում էր ամբողջ գիւղը իրանց բնակարանից: Նրանց փարախը, որ գտնվում էր գիւղից մի վերստ հեռաւորութեան վրա և որտեղ էին նրանց շատ ու քիչ մնացած ոչխարները, ձիերը, ուղտերը և ուրիշ չորքոտանիները, նոյնպէս արթուն էր և գործի վրա... Երկու եղբայրները մի քանի ժամ առաջ աննկատելի կերպով աջողեցրել էին իրանց կանանց և երեխաներին փոխադրել այնտեղ, որ աղմուկի պատճառ չը դառնան. և իրանք տանը մնացած՝ երկու հաւատարիմ ծառաների օգնութեամբ կապում-կապկապում էին տան իրերը և շալակով փոխադրում փարախը, որ այնտեղից բարձեն ձիերին, ուղտերին և գոմէշներին ու անաղմուկ փախչեն: Եւ դեռ կէս գիշեր չեղած, նրանք հնարաւորութիւն ունեցան իրանց մտադրութիւնը գլուխ բերելու և ամենայն աջողութեամբ փախչելու դէպի իրանց օրաշած տեղը:

Արդէն ասացինք, որ այդ գիշերը Բաշիրը ևս տանը չէր. մենակ մնացել էին Այշէ խաթունն ու Նազալը, որոնց մենք տեսանք փոխադարձ հերոսական դաշնադրութիւն կնքելիս: Նրանք ոչ մի տեղեկութիւն և նոյն իսկ կասկած անգամ չունէին, որ նոյն այդ ժամին իրանց հարազատները փախչելու պատրաստութեամբ էին զբաղված: Եւ հէնց այն էր՝ պատրաստվում էին պառկելու, երբ դուռը ճռնչաց և ներս մտաւ պառաւ Մանիջէն...

Հարս և կեսուր բոպէական շփոթութեան մէջ ընկան, և ինչեր ասես, որ մտքներից չանցաւ. սակայն դա մի վայրկենական շփոթութիւն էր, որը իսպառ չքացաւ նրանցում, երբ վայրկենական ակնարկով կնքեցին աւելի ամուր կերպով իրանց տաս րոպէ առաջ կապած դաշնը: Մանաւանդ աւելի սիրտ առան, երբ պառաւը ներս մտնելով դուռը ծածկեց և սողնակն էլ քաշեց, զգացնել տալով որ մենակ է ինքը և ուզում է ծածուկ խօսել:

— Այդքան էլ անտարբեր և միամիտ լինելը լաւ բան չէ, որդիս,—ասաց պառաւը սովորական սալամը տալով և մի սիրալիր հայեացք Նազալի վրա գցելով:—Տանը առանց տղամարդի գիշերվայ այս ժամին դուռը բաց թողնելը խոհեմութիւն չէ, մանաւանդ այսպիսի ժամանակներում...

— Էհ, փոքր Մանիջէ,—պատասխանեց Այշէ խաթունը պառաւի սալամին պատշաճաւոր պատասխան տալուց յետոյ.—ումն ինչ ենք արել, որ ումից երկիւղ ունենանք. Հաջի Աբդուլլայի դուռը միշտ բաց է եղել Աստուծոյ հիւրերի առաջ. եթէ գտնվի մէկը, որ ծուռ մտքով ոտք դնէ այս օրհնված տան շեմքին, Աստուած նրան քար կը դարձնի. թէև դժգոհութեան արտայայտութիւն չը լինի, դու էլ տեսնում ես, որ ահա 7—8 ամիս է՝ կարծես Աստուած մեզանից երես է դարձրել...

— Մեղայ Աստուծոյ, մեղայ եմ, որդի, մեղայ եմ, Աստուածանից դժգոհութիւն անելը մուսուլմանի համար մահացու մեղք է. Ալլահը ինքը ամենակարող և ամենագէտ է. նրա անօրինութեան հանդէպ պէտք է որ գլուխներս խոնարհեցնենք և փառք տանք նրան: Տուողն էլ, առնողն էլ ինքն է. մենք մուսուլմաններս պէտք է գոհ լինենք մեր պատահածներից. մենք ճակատագիր ունենք, որի միտքը միմիայն Ալլահը գիտէ. մեղայ եմ:

— Մեղայ Աստուծոյ. ես հօ Ալլահից դժգոհութիւն չեմ անում. բայց գործած ո… մեղքերիս համար է, որ այն շէն ու լի օջախս այսպէս կարճ միջոցում քանդվեց. ասում եմ՝ ո՞ր մեղքերիս համար, ինչ պարտազանցութիւններ եմ կատարել, ո՞ր օրվայ նամազս է վրիպել, ո՞ր տարվայ ծոմս եմ լուծել, ո՞ր ողորմութեան ծէսն եմ անուշադրութեան մատնել, ո՞ր հիւրի առաջն եմ դուռս փակել, ո՞ր աղքատին ու չքաւորին եմ անբաժին վերադարձրել, ո՞ր արարածն աւելի մանրամասն է կատարել Ալլահի պատուիրանները, քան Հաջի Աբդուլլայի տունը, ասա, օվ...

— Այդ բոլորը ճշմարիտ է, որդի. ես բոլորը գիտեմ. ես հօ օտար չեմ, գիւղացի եմ և ես ինքս շատ եմ օգտված քո այդ շէն տնիցդ. և հէնց այդ բոլորը գիտենալով հանդերձ է, որ քեզ ասում եմ՝ դժգոհութեան արտայայտութիւն մի՛ արա Ալլահի անօրինութեան հանդէպ. այո, նա ինքն է տուողը և առնողը. և միթէ նա չէ կարող տարածը կրկին վերադարձնել կրկնապատկելով... Աստուծոյ արածը ոչ ոք չի իմանայ. Աստուած երբէք անարդարութիւն չի գործի. և այն, ինչ որ մենք մեղաւորներս համարում ենք անարդար, գուցէ, և հաւանականաբար, արժանի ենք այդ պատժին, որովհետև մենք չենք զգում մեր մեղաւորութիւնը և դրա համար էլ ենթարկվում ենք Աստուծոյ և մարգարէի պատժին...

Եւ երկուսն էլ լռեցին աստուածային այդ արդար պատժի սրբազան երկիւղի ազդեցութեան տակ: Նազալը նրանցից քիչ հեռու նստած, լուռ ու մտացրիւ լսել էր

ՑՈՒՑԱԿ

Մարիուպոլի նուիրատուների
(Օգնութ պարսկահայ փախստականների)
(Տես «Մշակ» № 25)

Դիւչկով 10 ր., Մ. Բաղդասարեան, Վ. Թաթոսով, Ա. Վարդանեան և Մ. Դամաղեան 5-ական րուբլի, Գ. Քեսէեան, Ե. Ցակոբով, Ե. Այվատում և Ց. Մենդալով 3-ական ր., Բեշտավեան, Ս. Աւետիքով և Ն. Մանուկով 2-ական րուբլի, Կոսերեան 1 ր. 50 կ., Տ. Տամբոյեան, Ն. Ոսկանով, Տաբախեան, Կակարով, Կ. Բոլոբեան, Ց. Մուղաքեան, Գ. Վարդանեան, Ս. Օկոսեան, Խ. Կոնստանտինով, Բ. Մնացականով, Վովնենկով, Ռ. Բոյաճեան, Դ. Մկրտումով, Ց. Սոկոյեան, Կ. Թաջի, Մ. Ցրբանսկի, Ս. Տիտիշեվ, Մ. Ջիբանով, Ե. Սօհլամազ, Ս. Մաբանտ և Ջէբուխչի 1-ական րուբլի, Ա. Կալտիկեան, Ե. Կիրբիեան, Վարշէի, Բրատամէվսկի, Ց. Սավա, Ա. Մշեցի, Բէբիկլի, Ա. Բաբաղով, Պ. Տուբլակեան, Ս. Պետրոսեան, Բ. Բաբսեղեան, Ֆ. Նիկոլայեվիչ, Ե. Տօնեբեան, Ի. Ղաղանչի, Ն. Ջերնենկօ, Մ. Կանայ, Փիւսկիւլեան և Ա. Բերօք 50-ական կ., Տ. Օհանէսով 40 կ., Պ. Զախարով և Թովմաս 25-ական կ., Րիբալչեվ և Կ. Կիրակոսեան 20-ական կ.: Գումարը 79 ր. 80 կ., որից ծախսվել է 1 ր. 80 կ., իսկ մնացեալ 78 ր. ուղարկվել «Մշակի» խմբագրութեան։

ԿՌԻՒ ԿԵԱՆՔԻ ԹԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

Թիֆլիսի Հասարակական Կլուբի նախաձեռնութիւնը՝ հիմնել Թիֆլիսում Կօօպերատիվ ընկերութիւն՝ սպառողական խանութներ բանալու քաղաքի զանազան մասերում և դրանով չափաւորելու առևտրականների ախորժակը՝ քաղաքացիներին թալանելու գործում—միակ խելացի միջոցն է կազմակերպված կռիւ մղելու կեանքի թանկութեան դէմ, որի ծանրութեան տակ հառաչում է քաղաքիս մանաւանդ չքաւոր և համեստ ռոճիկով ապրող ազգաբնակութիւնը։

Ճիշդ է, նոր բացվող սպառողական ընկերութեանը հազիւ թէ աջողվի առևտրական յարաբերութիւնների ներկայ ծանր պայմաններում մթերքների վրա, գոյութիւն ունեցող ներկայ գները շատ պակասեցնել և հասցնել մինչև պատերազմը եղած գներին, սակայն հարցը դրանում չէ և դրա մասին ոչ ոք այժմ չէ էլ երազում, այլ միայն նրա, որ սպառողը վստահ լինի, թէ իրան չեն խաբում, չեն հարստահարում, չեն շահագործում օգտվելով պատերազմական պայմանների դիմակի տակ։

Սա ամենից գլխաւորն է. և եթէ Թիֆլիսի օրինակին հետևեն նաև Անդրկովկասի միւս քաղաքները և հիմնեն նոյնանման սպառողական խանութներ և ապա բոլորը միանալով կազմեն «անդրկովկասեան քաղաքների սպառողական միութիւն», դա ինքնին կը լինի մի վերին աստիճանի մեծ և օգտակէտ գործ, որը իր թէ կապիտալով, թէ վարկով և թէ անդամների համագործակցութեամբ զգալիօրէն կը չափաւորէ մանաւոր առևտրի մէջ ներկայումս գոյութիւն ունեցող ապրանքների գների բռնազբօսիկ բարձրացմանը և կը ստեղծի շուկայում մի զօրեղ հակակշիռ։

Կասկածից դուրս է, որ Թիֆլիսում բացվող սպառողական ընկերութեանը ներկայումս աջողութեամբ գործելու համար անհրաժեշտ է ունենալ երեք բան. ա) շրջանառութեան մեծ և առձեռն գումար ոչ պակաս 100,000-ից. բ) վարկ՝ վարկային հաստատութեանց մէջ և գ) լաւ վարչութիւն։ Ահա այս երեք գործօններով է որ Թիֆլիսի և ուրիշ քաղաքների սպառողական ընկերութիւնները, կազմելով մի միութիւն, կարող կը լինեն շուկայում մրցութեան մէջ մտնել և յաղթել մասնաւոր առևտրականներին։

Եւ մեզ թւում է, որ այս գործը սկսելու համար երևակայել անգամ անկարելի է աւելի աջող մոմենտ, քան այժմս, երբ ամենքը այրված են գների բարձրացումից, երբ ամեն մէկս մեր սեփական կաշուի վրա զգում ենք մթերքների թանգութեան այն սոսկալի արշաւանքը, որի տակ հեւում է ազգաբնակութիւնը թէ քաղաքներում և թէ գիւղերում։

Ուրեմն ինքը կեանքը և ներկայ դէպքում պատերազմը եկաւ մի քանի ամսում կազմակերպեց այն, որի համար ուրիշ խաղաղ պայմաններում կարիք կը լինէր հրապարակ բերել հարիւրաւոր դասախօսներ, հազարաւոր գրքոյկներ ու բրօշիւրներ, պրոպագանդիստներ և այլն։

Եւ այժմ՝ այս բարեպատեհ հանգամանքից պէտք է օգտվել կազմակերպելու համար սպառող ազգաբնակութեանը մի մեծ, շատ խոշոր, ուժեղ և միջոցներով հարուստ օրգանիզացիայում, որը միայն կարող է ներգործական դեր կատարել ներկայ ճգնաժամում։

Եւ այժմ աւելի քան երբէք պէտք է մոռանալ այն մի շարք անաջող փորձերը, որ եղել են մեզանում սպառողական խանութները հիմնելիս և տարել են դրանց դէպի կազմալուծում։ Այժմ արդէն պարզ է, որ յիշեալ անաջողութիւնները արդիւնք են եղել անդամների քչութեան, նրանց անգիտակցութեան, կապիտալի քչութեան և ղեկավարող օրգանների անբարեխղճութեան ու անփորձութեան։

Ժամանակ է օգտվել նախկին փորձերի սխալներից և գործը կազմակերպել այնպէս, որ տեղի չունենան նախկին դէֆէկտները. իսկ այդ բանին ամենից աւելի նպաստում է ներկայ ճգնաժամը, երբ ամեն մէկը զգում է ոչ միայն սպառողական միութեան անհրաժեշտութիւնը, այլ և իր անդամակցութիւնը՝ կազմակերպելու մի մեծ, իրական և օգտակար ձեռնարկութիւն։

Ողջունում ենք այդ ուղղութեամբ անվիլիք ամեն մի քայլ, և թող միայն հնար եղածին չափ շուտով ձեռնարկվի այդ գործին, որը կողջունեն թէ մամուլը և թէ հասարակութեան բոլոր խաւերը անխտիր։

Ա. Աթանասեան

ՔԱՂ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

Ապրիլի 16-ի երեկոյեան ժամը 8-ին տեղի ունեցաւ քաղաքային մասնաժողովի նիստը նախագահութեամբ Ա. Մ. Տէրտէրեանի։

Զբաղմունքի նիւթն էր գլխաւորապէս մսի հարցը։

Ինչպէս յայտնի է, քաղաքային վարչութիւնը կազմակերպում է մսի մատակարարութեան և առևտրի գործը մանր մսավաճառների մասնակցութեամբ։ Վերջինները, թւով 50 հոգի, ստորագրութիւն են ներկայացրել տնտեսական մասնաժողովին, պարտաւորվելով մտցնել մսի գործի կազմակերպութեան ֆոնդի համար 2600 րուբլի։ Մասնաժողովը, քննելով առաջարկը, համարել է քիչ՝ այդ գումարը, ուստի առաջարկում է նրանց գտնել էլի 50 հոգի, որպէսզի գումարը հասնի 5000 րուբլու, որի վրա քաղաքային վարչութիւնն էլ կաւելացնի իր կողմից 5000 ու այդպիսով կը կազմվի 10,000 րուբլու մի ֆոնդ յիշեալ նպատակի համար, որից յետոյ միայն քաղաքային սպանդանոցը, մանր մսավաճառների ներկայացուցչի մասնակցութեամբ, օրական կը տայ մսավաճառներին 500 պուդ միս։

Նոյն նիստում քննութեան է առնված, բայց վերջնական որոշումը թողնված է յետագայում, կաշուի գործարանատէր եղբարք Զարգարեանների յայտարարութիւնը։ Վերջինները առաջարկում են միանուագ 5000-ից մինչև 10,000 րուբլի նպաստ այդ կազմակերպութեան գործի շրջանառութեան համար այն պայմանով, որ ապրանքների մորթիները և կաշին մաշկելը թողնվի իրանց գործարանի սալախներին (մորթողներին)։ Ի դիմաց տրված գումարի՝ ամսէ-ամիս կը տեսնվի հաշիւ ու հետզհետէ կը հանգցվի գումարը։

Երրորդ հարցը, որով զբաղվել է մասնաժողովը, մսի տեսակների վերացման խնդիրն էր։ Ձայների մեծամասնութեամբ մասնաժողովը որոշել է տեսակները պահպանել։

Բացի դրանից, որոշված է դիմել ոստիկանապետին և խնդրել փակելու այն մսավաճառների ու հացավաճառների խանութները, որոնց վրա երկու անգամից աւելի արձանագրութիւն կը կազմվի։

Պէտք է յուսալ, որ այդպիսի կտրուկ միջոցների հանդէպ հացավաճառներն ու մսավաճառները կաշխատեն բարեխիղճ լինել թէ սակագնի և թէ տեսակների պահպանութեան խնդրում։

Ապրիլի 16-ին վարչ. անդամ Մ. Ա. Ջաբար և Թիֆլիսի ոստիկանապետը միասին եղել են սպանդանոցում և հարկադրել են անասնավաճառներին (պերեկուպշչիկ) 60-ի չափ եղջիւրաւոր խոշոր տաւար, նախապէս կշռելուց յետոյ, վաճառել մսագործներին հաշւելով պուդը 4 րուբլի (առանց մորթելու)։ Եւ հէնց այդտեղ էլ փողը տացել ու տուել են անասնատէրերին։ Որովհետև դրանք եղել են գլխաւորապէս պերեկուպշչիկներ, ուստի ոստիկանապետը որոշել է նրանց վրա արձանագրութիւն կազմել։

Դ.

ԻՆՉ Է ԱՆՈՒՄ ՈՒՍՈՒՑՉԱԿԱՆ ՖՈՆԴԸ

Որքան էլ տարված լինենք քաղաքական անցքերով, որքան էլ մեր ուշադրութիւնը կենտրոնացած լինի ներկայ պատերազմի վրա, այնու ամենայնիւ մենք չը պէտք է մոռանանք մեր հասարակական կարևոր խնդիրները։

Այդ գիտակցութեամբ է, որ մենք հրապարակի վրա ենք դնում այն հարցը, թէ ինչ է անում ուսուցչական ֆոնդը։

Ինչպէս յայտնի է, անցեալներում հիմնվեց ուսուցչական ֆոնդ, որի նպատակն էր ուսուցչական ասպարէզում իրանց առողջութիւնը քայքայած ու մաշած ուսուցիչներին պարբերական նպաստներով օգնութեան հասնել։

Սակայն մինչև այժմ գոնէ մեզ յայտնի չէ, թէ որտեղ և ինչի՛ համար է գործադրվում այդ ֆոնդը, կամ թէ ինչ նպատակի է ծառայում. մամուլի մէջ այդ մասին մի խօսք անգամ չը կայ. չէ՞ որ այդ ֆոնդը եթէ իրօք գործադրվելիս լինի, պէտք է որ հրապարակով հասարակութեանը հաշւետւութիւն ներկայացվի։

Ու, յիրաւի, էլ ինչո՞ւ համար է այդ ֆոնդը, երբ այսօր մենք գիտենք ուսուցիչներ, որոնց տարիներ շարունակ իրանց էներգիան, ամբողջ ոյժն ու ֆիզիքական կարողութիւնը վատնել են ուսուցչական փշոտ ասպարէզում, որոնք իրանց ծանր պարտականութիւնը կատարել են ամենայն բարեխղճութեամբ և այսօր սակայն մնացել ֆիզիքապէս տկար ու նիւթականապէս անձուկ ու ցաւալի վիճակի մէջ. մենք ճանաչում ենք այնպիսի ուսուցիչների և հասարակական գործիչների, որոնք մի ժամանակ ամենից սիրված ու յարգված են եղել, բայց այսօր մոռացվել և անյայտութեան են մատնվել։ Եւ այսօր գուցէ նրանց անունն անգամ յիշող չը կայ։

Ջենք ուզում մարդկանց երախտագիտութիւնն ու պատասխանատուութիւնը վիրաւորել՝ յականէ անուանէ այդպիսիներին յիշելով։ Միայն պէտք է շեշտենք, որ մեր քաղ իրականութեան մէջ ամեն ինչ զոհ է գնում մեր դատապարտելի անտարբերութեանը։

«Գնա մեռիր, արի սիրեմ» ասացուածքը իսկ որ արդարացնում ենք իներտութեամբ ու աննեռատեսութեամբ։

Եւ մարդ ակամայից գալիս է այն տխուր եզրակացութեան, որ մենք ընդունակ ենք միայն մարդկանց մեռցնելու։

Սակայն հասարակութեան անտարբերութիւնը դեռ ևս հասկանալի է. ապա ինչո՞վ կարդարացնեն իրանց՝ ուսուցչական ֆոնդի ձեռնարկողներն ու տնօրինողները։

Չէ որ նրանք վերջնապէս պարտաւոր են իրանց արածի մասին հաշիւ տալ հասարակութեանը։

Ար. Աս.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԹԻՖԼԻՍ

✦ Մի խումբ հայ գրողների ձեռնարկած ալմանախը, որի եկամուտը յատկացվելու է պատերազմից վնասվածներին և փախստականներին, արդէն յանձնված է տպագրութեան և առաջիկայ մայիսի վերջերին բոլորովին պատրաստ կը լինի։ Ալմանախը կազմված է լինելու երկու մասից. առաջինը գրական, որի մէջ մտնելու են վէպեր, պատմուածքներ և բանաստեղծութիւններ, երկրորդը՝ բանասիրական, որի մէջ մտնելու են քննադատական, հասարակագիտական և պատմական տեսութիւններ և յօդուածներ։ Ալմանախին մասնակցում են՝ վիպասաններ Շիրվանզադէ, Վ. Փափազեան, բանաստեղծներ Ալ. Ծատուրեան, Վ. Տէրեան և ուրիշ գրողներ, որոնց թւում Սուրխաթեան, Բ. Իշխանեան, Կ. Կոստանեան, Գ. Բաշինջաղեան։ Ալմանախը կազմված կը լինի մօտաւորապէս 800—900 էջից։

✦ Մեր վիպասան և դրամատուրգ պ. Շիրվանզադէն ձեռնարկել է գրելու մի նոր դրամա թիւրքահայերի կեանքից, որն ուսումնասիրելու նպատակով յարգելի վիպասանը, ինչպէս յայտնի է, մի քանի ամիս առաջ գնացել էր Բայազէդի և Ալաշկերտի կողմերը։ Պիէսի սիւժէն շօշափում է թիւրքահայերի ներկայ կացութիւնը հոգեբանական տեսակէտից։ Քաղաքական դրութիւնը և պատերազմը պիէսի մէջ կատարելու են արտաքին դեր՝ իբրև շրջանակ նկարի համար։ Պիէսը պատրաստ կը լինի մինչև առաջիկայ սեզօնի սկիզբը և առաջին անգամ կը ներկայացվի կամ Թիֆլիսում և կամ Բագւում։

✦ Երէկ երեկոյեան գնացքով ուղևորվեցին իրանց նոր պաշտօնաշրջանը՝ Իգդիր և ապա Ալաշկերտ՝ Հայոց Նպաստամատոյց Ընկերութեան գործակալ-հրահանգիչներ գիւղատնտես Ա. Պապաճանեան և Գ. Նիկոլեան, որոնք Ալէքսանդրոպոլից ուղարկելու են հայ փախստականների գարնանավարի համար անհրաժեշտ 300 հատ արօրների խոփեր, որ պատրաստված են Նպաստամատոյց Ընկերութեան միջոցներով Ալէքսանդրոպոլում։ Ընկերութեան լիազօր Ս. Աթանասեան ճանապարհվում է կրկին՝ Ալէքսանդրոպոլ—Էջմիածին, վերջինումս Գլխաւոր Ցանձնաժողովի նիստերին մասնակցելու և ապա այդտեղից՝ Իգդիր, Ալաշկերտ և Կարաքիլիսէի շրջանները՝ ծանօթանալու հայրենիք վերադարձող փախստականների գիւղատնտեսական պայմանների հետ, կազմակերպելու տեղումը գործիքների և տնտեսական անհրաժեշտ իրերի մատակարարութեան և բաշխման գործը։

✦ Վիրաւոր և հիւանդ զինւորներին կարգաւորող հիւանդանոցի գլխաւոր բժ. Ե. Մինասեանը քաղաքագլուխ Ա. Խատիսեանից ստացել է մի նամակ, որով վերջինս յայտնում է, թէ Կարմիր Խաչի գլխաւոր լիազօրի օգնականներ պրոֆ. Ս. Ր. Միրոտվորցեվ և Վ. Պ. Րայեվ իրանց գոհունակութիւնն են յայտնել Կարգադրիչ Կոմիտէտի օրինակելի դրութեան առիթով։ Այդ հիւանդանոցում բժ. Ե. Մինասեանը վերջերս սահմանել է դասախօսութիւնների ընթերցում բժշկական միջին պերսօնալի համար—սուր վարակիչ հիւանդութիւնների մասին։ Արդէն զրոյցներ են եղել բծաւոր տիֆի, փորհարնոքի և սիֆիլիսի մասին։

✦ Հայկական Կենտրօնական Կոմիտէտը Կարաքիլիսէից ստացել է հետևեալ հեռագիրը. «Սանիտարական խմբերի խիստ կարիք է զգացվում. կան շատ հիւանդներ, օգնութիւն չը կայ»։

✦ Կովկասի քաղաքների միութեան բիւրոյի վերջին նիստում հաստատվել է, որ քաղաքների դաշնակցութեան կնիքով նամակը ապրիլի 9-ից, ուղարկված Սարըկամիշից, բիւրօն մինչև ապրիլի 15-ը չէ ստացել։ Եւ որովհետև պօստային ներկայ կարգերի հետ կռւել անկարելի է, այդ պատճառով որոշվեց այսուհետև ամեն տեսակ դօկումենտներ և գրութիւններ Սարըկամիշ ուղարկել սուրհանդակով։

✦ Ապրիլի 19-ին, իրաւաստ. Ս. Գալստեանի նախաձեռնութեամբ Հալաբարում կայանալու է մի խորհրդակցութիւն՝ մասնակցութեամբ մի քանի իրաւաստների և տնատէրերի։ Քննվելու է Հալաբարում նոր փողոց անցկացնելու հարցը։ Փողոցը սկսվելու է Ցիցիանովսկի վերևքի վերին մասից մինչև Կախետինսկի հրապարակը։ Փողոցը անցկացնելու համար վերցնելու են մի շարք շէնքեր։

✦ Աղքատներին և պահեստիների ընտանիքներին խնամող Թաղային հոգաբարձուները իրանց գործունէութիւնը վերսկսելու են սեպտեմբերի 20-ից։

ձևացնում իրան, սակայն նրա միտքը թափառում էր Բաշիրի շուրջը. նա պիտի այդ գիշերը ճրագվառոցին տուն գար. այդպէս էր խոստացել։

Պառաւ Մանիջէն, տեսնելով որ Խազալը մտազբաղ է, ուզեց որ նրան մօտ բերէ և մասնակցել տայ խօսակցութեան. այդ աւելի քան կարևոր էր նրա համար. ուստի դառնալով նրան ասաց.

— Խազալ ջան, ինչո՞ւ ես հեռու նստել, արի՛ մօտս և իմ ու խաթունի մէջև դատաւոր եղիր...

— Մի տեղ որ դուք մեծերդ խօսում էք, ես իրաւունք չունեմ մէջ ընկնելու. Ջահիլների պարտաւորութիւնն է լսել և իրանց մեծերից փորձառութեան օրինակներ վեր առնել,—ասաց Խազալը անտարբեր և տեղից չը շարժվեց։

— Եկ, Խազա՛լ, եկ մօտս նստիր և լսիր. ի՞նչ կայ որ. գիշերը երկար է, փոքր Մանիջէն երևի մի գործ ունի, որ այսպէս ուշ գիշեր եկել է այստեղ,—ասաց Այշէ խաթունը խորհրդաւոր կերպով նայելով հարսի երեսին...

Այդ միջոցին բաղում գտնվող գամբռը մի յարձակողական հաչիւն արձակելով՝ խոյոյն լռեց։ Խազալը վեր թռչելով տեղից դռան սողնակը ետ քաշեց, դուռը բաց արեց և շեմքից բաղը նայելով ոչինչ չը տեսաւ. սատրիկ մութն էր. միայն գամբռը դռան մօտ կանգնած՝ պոչը շարժելով մռմռում էր։ Խազալին հետևեց անմիջապէս Այշէ խաթունը. նա մի երկու քայլ աւելի առաջ անցնելով ոչինչ չը տեսաւ, և միամիտ լինելով ներս մտան ու դռան սողնակը քաշեցին։

— Տեսնես կատու էր ի՞նչ էր,—ասաց պառաւը՝ ոտքի կանգնելով ի պատիւ Այշէ խաթունի։

Նրանք նստեցին. Խազալը նստեց կեսրոջ մօտ և համարեա կպաւ նրա կողքին։

— Այդպէս է աշխարհի օրէնքը, որդի, Խազալ ջան,—խօսքը ուղղելով Խազալին ասաց պառաւը.—այս աշխարհում ոչ օքի ճրագը մինչև լոյս չի վառվել. երէկվայ ունևորը այսօր չքաւոր է, այսօրվայ չքաւորը վաղը ունևոր. այդ բոլորը Ալլահի կամքն է, երևի այդպէս է բարւոք իմանում, որպէսզի մարդիկ իրանց սխալը հասկանան և ուղղվեն...

— Բայց փոքր Մանիջէ,—կռչեց Այշէ խաթունը քիչ զայրացած,—տեսար մենք ի՞նչ յանցանք ենք գործել Աստուծոյ առաջ, որ արժանացել ենք այս դժբաղդութեան. ես, որքան մտածում եմ, մի ասեղի չափ շեղում չեմ գտնում Աստուծոյ և մարգարէի օրինադրութիւնից. իմ տանս գլխին եկած դժբաղդութեան խնդրում, փոքր Մանիջէ, այնքան Աստուծոյ կամքը չեմ տեսնում, որքան մարդ արարածի կեղտոտ կամքը. Թող Ալլահը նրանց դատաստանն անէ...

— Այ հիմա հասկացար, որդի, ահա թէ խնդիրը ինչումն է...

— Գիտես ինչ, փոքր Մանիջէ,—խօսքը կտրեց Այշէ խայթունը,—ես գիտեմ, թէ քո այդ մանուածապատ խօսքերով ի՛նչ ես ուզում ասել. գիտեմ թէ ինչու համար ես այս կէս գիշերին այստեղ եկել. սա առաջին անգամը չէ։ Բայց առաջին անգամն է, որ մենք առիթ ենք ունենում աւելի բաց խօսելու. ասա ինչ որ պիտի ասես և ինչ նպատակի համար որ եկել ես. ես կը լսեմ և կը պատասխանեմ։ Իսկ դու, Խազալ, գնա տեղդ պառկէ, քունդ տանում է։

Խազալը առանց կրկնել տալու վեր կացաւ և առանձնացաւ իր քնելատեղը, որը Հաջի Աբդիւլլայի հիւրասենեակն էր և որը բաժանվում էր ընտանեկան մեծ անից մի պատով, և այդ պատի մէջտեղից բացված էր մի փոքրիկ տրեճակ, որտեղից ազատ կերպով տեսնվում էր ընտանեկան տունը և լսվում բոլոր խօսակցութիւնը։ Չը նայած պառաւ Մանիջէի ստիպմունքին, որ Խազալը մնայ իրանց մօտ, «ջահել է, կը վախենայ մենակ», բայց Խազալը ուշադրութիւն չը դարձրեց և հպատակվելով Այշէ խաթունի կամքին՝ գնաց հիւրասենեակը և փոխանակ պառկելու՝ նստեց տրեճակի մօտ անտեսանելի կերպով։ Մանիջէի համար այդ բացակայութիւնը հաճելի չեղաւ. թէև գիտէր, որ Խազալը չէ կարող քնել և լսելու է իրանց խօսակցութիւնը, բայց նա հնարաւորութիւն չը պիտի ունենար նրա դէմքի արտայայտութիւնները հետազօտելու...

— Շատ լաւ, Այշէ, ես քեզ կասեմ այն բոլորը, ինչ որ քո մասլահաթդ է և ինչ որ կարող է նորից վերաշինել քո քանդված օջախը. ես հէնց դրա համար եմ եկել քեզ մօտ այս կէս գիշերին, որ ոչ ոք չը խանգարէ մեզ, լաւ է որ Բաշիրդն էլ տանը չէ։ Կնոջ լեզուն կինը կը հասկանայ...

Բագում դարձեալ գամբռը սկսեց անհանգիստ կնծկնծոց արձակել, աւելի նման զրպված հաչիւնի, որ առհասարակ շները ունենում են երկմիտ հանգամանքների ներկայութիւնից։

— Կատու կը լինի տեսած շունը, կատուեհաչ է անում,—տարկեց պառաւը, երբ նրկատեց խաթունի երկմիտ շարժումը։

— Բաշիրը չեկաւ, այս ծրտեղ մնաց այս բաղ-բաղը, ա՛խ Աստուած... ով գիտէ ետարք ինչ է պատահել նրան...

— Քեզ մի՛ վրդովիր, Բաշիրդ այն տղաներից չէ, որ դու նրանից երկմիտ մնաս. նա եթէ ջրաղացի քարի տակ ընկնի, դարձեալ ողջ դուրս կը գայ. դու լսիր, ես ուշանում եմ, պիտի գնամ. այո, շատ լաւ ես գուշակել, թէ ինչի համար եմ եկել. այլ ևս գաղտնիք չէ մնացել. դու էլ գիտես, որդիդ էլ, հարսդ էլ, ամբողջ գիւղն էլ և աւելի հեռուն... Աստուած, երկինք, գետին, բոլոր սուրբերի անունով երդվում եմ, որ այն օրվանից, երբ այս տան գլխին սկսեց դժբաղդութիւններ դժբաղդութիւնների ետևից գալ, սրտիցս արիւն է կաթում, օրս անցել է և գիշեր-ցերեկ մտածում եմ, որ մի ճար գտնեմ, մի հնարք մտածեմ, որ այս տունը ազատեմ վերահաս վտանգից և ինչպէս կասեն՝ միասի կէսից ետ դարձնեմ. բայց դու, Այշէ, բալամ, ոչ թէ այդ մասին մտածում ես, այլ և կրակի վրա իւղ ես աւելացնում և քո տունդ քո ձեռքով քանդում... Աղջի, բաս էդ էլ խելք ա, էդ էլ քաջութիւն ա, որ դու յամառութեամբ հետևում ես։

— Խօսքդ վերջացրու, դրանք շատ եմ լսել. իսկական խօսքդ ասա, որ իմանամ այս գիշերվայ գալուդ բուն միտքը ի՛նչ է...

— Ասում եմ, բուն միտքս էլ եմ ասելու. ես եկել եմ քեզ հասկացնելու, որ այդ զալըմ Ասլան բէկը իր նպատակից ձեռք վերցնողը չէ, քո յամառութիւնը քեզ վրա շատ թանգ կը նստի. դու միթէ չես ճանաչում այդ զալըմին. միթէ սա առաջին անգամն է, որ լինում է. դեռ երէկ անցեալ օրը չէ՞ր, որ աչքիդ առաջ ինչ արեց խեղճ միրզա Քեարիմի աղջկայ՝ Փարիզադի գլխին. էլ չեմ թւում տասնեակ ուրիշ դէպքեր, որ դու ինքդ էլ լաւ գիտես։ Երկրի տէրն է, կալուածատէրն է, Աստուած նրան այդպէս է տուել. նա մեր ամբողջ ունեցածի տէրն է և բոլորիս էլ գլխի իշխանաւորը. մենք մի րայա ենք, Աստուած այդպէս է կամեցել. եթէ Աստուծուն հաճելի չը լինէր, նրան աղայութիւն չէր տայ. մենք ինչ կարող ենք անել. ո՞վ ինչ արեց, որ մենք ինչ անենք. հերիք է, փեշիդ քարը թափիր, ուղարկիր մի երկու անգամ գնայ-գայ. նրա էլ բարկութիւնը կիջնի, հաւէն կը քնի ու էլի տղէդ քովխա, պատիւդ պատիւ և կորցրածդ էլ հինգ օրվայ մէջ կը գայ տեղը կը լցվի և ամեն ինչ մոռացութեան կը տրվի կերթայ... էլ ինչո՞ւ...

Այդ միջոցին դռան սողնակը ետ քաշվեց և յանկարծ ներս մտաւ մի պարթև, հսկայատիպ և գրաւիչ արտաքինով երիտասարդ՝ ոտից գլուխ զինված հրացանով, ատրճանակներով և դաշոյնով. դա Բաշիրն էր։ Խօսքը պառաւի բերանում կիսատ մնաց. և մինչ գորովագութ մայրը բարձրանալով տեղից ընդառաջ էր ուզում գնալ, հիւրասենեակի դուռը ամբողջ թափով շառաչմամբ բաց եղաւ ու Խազալը մի ոստիւնով իրան ձգեց Բաշիրի գիրկն ու լալով աղաղակեց.

— Բաշիր, փրկիր ինձ ձեր այս նամէրդ և բէնամուս շրջանից. ինձ ուզում են անպատւել. ես կը սպանեմ ինձ...

Բաշիրը ետ հրեց կնոջը և մի փոքր առաջ գալով՝ շուարած պառաւի քթի տակ յենվեց հրացանի փողին և լուռ մի րօպէ դիտեց պառաւի այլանդակ դէմքը. մայրը արձանացած կանգնած էր մնացել և աշխատում էր գուշակել որդու միտքը. Խազալը լուռ հեկեկում էր։ Նա մի րօպէ լուռ մնալուց յետոյ գոչեց.

— Ես բոլորը լսեցի, պառաւ ջադու, այն բոլորը, ինչ որ ասացիր մօրս. դո՛ւ, պառաւ անզգամ, մեր տան կործանման իսկական պատճառը, որ այժմս էլ մեր նամուսն ես ուզում ծախել... Դու լիրբ արարած, բաւական չէ, որ քո ձեռքով արատաւորեցիր հարսիդ պատիւը և այժմս էլ հետամուտ ես ուրիշ անմեղների ձգել քո թունաւոր ուռկանի մէջ. բայց իմացիր, որ ոչ Խազալն է քո Ամինէ հարսդ և ոչ էլ ես քո պատուազուրկ տղադ եմ... Ես քեզ չեմ սպանելու. ափսոս է, որ դաշոյնս ներկվի քո պիղծ արիւնով. ես քեզ վրա մի այնպիսի արատ կը դնեմ, որ աշխարհ ճանչէ քեզ հեռուից...

Եւ դաշոյնը հանելով կտրեց պառաւի ծամերը, ոտքով մի քանի անգամ նրա մէջքին խփելով դուրս գցեց փողոց...

— Այժմ ամեն ինչ վերջացաւ մեզ համար, դայէ,—ասաց Բաշիրը իր մօրը.—այս գիշեր չը պիտի լուսացնենք այս գիւղում մնալով. վաղը մենք, գիտեմ, միանգամայն պիտի թալանի ու կրակի մատնվենք. դու և Խազալը պատրաստվեցէք և ինչ որ թանգարժէք իրեր ունէք՝ տեղաւորեցէք երեք մեծ խուրջինների մէջ, որ կապենք մեր ձիերի ետակին ու ազատվենք գազանի վրէժխնդրութիւնից. ես իսկոյն վերադառնում եմ, գնամ եղբայրներիս լուր տամ, որ նրանք էլ ազատվեն վերահաս վտանգից... Դէ շո՛ւտ, սպասելու ժամանակ չը կայ։ Խազալ ձեռք քաշիր հեկեկալուց և գործի կպիր...

Խուրշիդ

(Վերջը միւս անգամ)

— Երկաթուղիների գլխաւոր վերատեսուչ Ս. Ն. Կուլժինսկի գալիս է Կովկաս և Անդրկովկաս երկաթուղիները դիտելու։

— Ապրիլի 26-ին Ժողովրդական Տանը նշանակված է ժողովրդական համալսարանների ընկերութեան անդամների ընդհանուր ժողովը։

— Բժ. Մանդինեանը, որ հիւանդացել էր բծաւոր տիֆով, Կարաքիլիսէից ստացված տեղեկութիւնների համաձայն, առողջանալու վրա է։

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂԱՐ.

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍՆԵՐ

VI

Փառաց տաճարում

Գ.

Նկարիչ Սկլիֆասովսկին ցուցադրել է իր ամառային էտիւդներից 18 հատ՝ Անապայի, Գանձակի, Աբասթումանի, Բաթումի, Կոջորի և կովկասեան այլ վայրերի տեսարաններ։ Այս նկարիչը վերջին տարիներս համարեա դադարել է իր արուեստանոցում աշխատելուց և իրան նուիրել է մանկավարժական գործունէութեան Թադէոսեանի և Շիրաեվի հետ Թիֆլիսում բաց անելով նկարչական դասընթացներ։ Էտիւդների աջողութիւնից շատ բան է կախված, բայց նրանք պատկեր դառնալու ժամանակ կարող են և կորցնել իրանց մինիատիւր գեղեցկութիւնը, եթէ նկարիչը վերարտադրութեան կամ կոմպոզիցիայի ժամանակ առժամ չապրի այն մոմենտները, ինչ որ ապրել և զգացել է էտիւդները վերցնելիս։ Երևի այդ բանը նախատեսել է Սկլիֆասովսկին և գոնէ մի քանի պատկեր չէ կարողացել ցուցահանդէսին հասցնել։

Իր մանր գործերը Բագուից ցուցադրել է այստեղ նաև նկարիչ Օլէյնիկովը (10 հատ). սիրուն պէյզաժներ են, ռոմանտիկ խառնուածքով և ուրոյն երանգներով։ Աւելի աջողված են նկարչի «Գարնանը» և «Մըրգկիթը»։

Նկարչութեան այս ու այն ճիւղերի մէջ որոնումներ է անում նկարիչ Սավենկովը։ Այս արուեստագէտին նոյնը պիտի ասենք, ինչ որ ասացինք մեր յօդուածի III հատուածում նկարիչ Խաչատրեանի մասին, այն է՝ որ նա չը պէտք է իր ոյժերը ջլատէ բազմաբան և բազմակերպ բնաւորութեամբ գործեր արտադրելու մէջ, մանաւանդ երբ միջակ ընդունակութիւններով է հանդէս գալիս նա և երբ ծանր են նրա գոյները։

Մեծ հանճարներն են միայն, որ տաանեակ դարերում հազիւ երևում են մի անգամից մի քանի արուեստների մէջ հաւասարաչափ ուժեղ, հաւասարաչափ հսկայ, ինչպէս Միքել Անջելոն՝ քանդակագործ, ճարտարապետ և նկարիչ. բայց քառասունն անցած մարդը, որ յաճախ արուեստի տարբական բաների մէջ խոշոր վրիպումներ է անում, նա աւելի համեստ պիտի լինի։

Բոլորովին անարժէք բաներ են ցուցադրել Կարեավա և Մաթևոսովինչ նկարիչները։ Ցուցահանդէսի ժիւրին (եթէ եղել է այդպիսին) խիստ պիտի լինէր նման գործերի դիմաց։

Մխիթարական է սակայն, որ քիչ այն կողմ գնալով ցուցահանդէսի այցելուն հանդիպում է երկու նկարչուհու՝ Զանիս և Կարեկովա։ Անծանօթ էին մեզ այդ էքսպոնենտները, և առանձին հաճոյք զգացինք առաջին անգամ տեսնելով նրանց գործերը։ Պատահաբար մենք լսեցինք, որ օրիորդ Զանիս մի մանկամարդ աղջիկ է, առաջին անգամ հասարակութեան դատաստանին է յանձնել իր երախայրիքները (թւով 24), էտիւդներ և պատկերներ, մեծ մասամբ nature-morte-ներ, փորձնական պորտրետներ և փոքրիկ, բնում տեսարաններ։ Օր. Զանիս խղճալիստ է, թէև իր մատաղ թևերում չունի դեռ եւ այն թափը, որ քիչ աւելի համարձակ թռիչքներ անի։ Դպրոցը, ուր սովորել է նա, լաւ ճանապարհի վրա է դրել նրան, և յուսալ կարելի է, որ յաջորդ տարիներում, երբ կամրապնդվի նրա դալար վրձինը, կը տայ այնպիսի գեղեցիկ պատկերներ, ինչպիսի որ գեղեցիկ էտիւդներ և nature-morte-ներ տուել է այս տարի։

Ցուցահանդէսում երկրորդ կին նկարիչն է, ինչպէս յիշեցինք, դարձեալ մեզ անծանօթ Կարեկովա։ Այս նկարչուհու թէ սևեռները և թէ տեխնիկան բոլորովին այլ է. նրա «Տարիայ չորս եղանակները» եթէ առանց 15-րդ դարի վենետիկեան դպրոցի գործերից կարծէք մնացած լինի, սխալված չենք լինի։ Հին սրբապատկերների (իկոնա) անուրջ շունչն ունեն նրա գործերը, յիշեցնելով մեզ Սեպոբելլո-դել-Պիոմբօ, Լորենցո Վենեցիանոյի օրերը։ Եթէ յարգելի նկարչուհին չի ուզում օրիգինալ երևացած լինել, այլ հոգեպէս ապրում է այդ կլասիք կեանքով, մենք միանգամայն համապատասխան կը գտնենք գեղարուեստի էութեան ըմբռնումին. եթէ մի գեղարուեստագէտ ազատ է ճշմարտութիւնը որոնել մօդեռն արուեստի մէջ, հասնելով մինչև չափազանցութեան, դեկադանսին ու ֆուտուրիզմին, ինչու միւսն էլ իրաւունք չը պիտի ունենայ իր օգնութեան առարկան տրամադրօրէն հակառակ աշխարհում, միջնադարեան կամ անտիք արուեստի մէջ պլպատում-

ներ անելու։ Կուզենայինք որ Կարեկովան անկեղծ լինէր։

Մենք վերջացրինք ցուցահանդէսի նկարչական բաժինը. այժմ մնաց, որ մեր մի քանի խօսքն ասենք արձանագործութեան մասին։ Գ. Լևոնեան

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Сборникъ Дипломатическихъ Документовъ. Реформы въ Арменіи. 26 ноября 1912 г.—10 мая 1914 года. Изд. Министерства Иностр. Дѣлъ Петроградъ, 1915 г.

(Ժողովածու Դիպլօմատիկական Դօկումենտների։ Ռէֆորմները Հայաստանում։ 26 նոյեմբեր 1912 թ. սկսեալ ցՙ10 մայիս 1914 թ.։ Հրատար. արտաքին գործերի մինիստրութեան)։

XXXI

ՆԱՐՆՋԱԳՈՅՆ ԳՐՔԻ 148-ՐԴ ԴՕԿՈՒՄԵՆՏԸ

Հայաստանի ռեֆօրմների պաշտօնական պատմութիւնը

(Թուլկեվիչի գրութիւնը Սազօնովին)

Բ.

Գալով յունվարի 26-ի ակտի գնահատութեան, պէտք է, ի հարկէ, ընդունել, որ նա հայերին չի տալիս ինքնավարութեան այն ընդարձակ իրաւունքները, որ կամենում էր ապահովել ռուսական սկզբնական ծրագիրը։ Փոխարէն նրա, որ ենթադրվում էր հայաբնակ բոլոր վայրերը միացնել մի շրջանի մէջ մի ընդհ.-նահանգապետով, սահմանվեցինք բաւականանալ կազմելով երկու սեկտոր երկու ընդհ.-վերատեսչի հսկողութեամբ, մտցնելով այդ սեկտորների մէջ բացառապէս Թիւրքաբնակ վիլայէթների մասերը։ Ջաջողվեց ուղղ Թիւրքաց Հայաստանի համար մի ժողով հիմնելու, ընդհ.-խորհուրդների իրաւասութիւնը ընդարձակելու մինչև այն չափով, որ առաջարկել է միջազգային յանձնաժողովը 1880 թւին Եւրոպական Թիւրքիայի վիլայէթների համար։ Ստիպվեցինք հրաժարվել ռուսական ծրագրի մի քանի՝ երկրորդական կէտերից։

Այս ամենի հետ միասին, փոքր կասկածի չէ ենթարկվում, որ յունվարի 26-ի ակտը ահագին նշանակութիւն ունի հայ ժողովրդի յետագայ պատմական վիճակի համար։

Թէև նոտայի բնագրում, որով Բ. Դուռը պէտք է դիմի պետութիւններին, չի էլ խօսվում, թէ ընդհ.-վերատեսուչները նշանակվում են պետութիւնների յանձնարարութեամբ, սակայն այս գիջումը՝ Թիւրքաց ինքնասիրութեան, ունի միանգամայն պլատոնական նշանակութիւն. համաձայն բանաւոր պայմանի՝ Բ. Դուռը ստիպված է լինելու նշանակել պետութիւնների ցոյց տուած անձանց։ Բացի այդ՝ նոտայում ուղղակի մատնանշվում է, որ Բ. Դուռը «յոյս է դնում մեծ պետութիւնների բարեհաճ աջակցութեան վրա» ընդհ.-վերատեսուչներ ընտրելու ժամանակ, եթէ 10 տարվայ ընթացքում այդ տեղերը թափուր մնան։

Այդպիսով, հայկական վիլայէթների կառավարութիւնը դրված է օտարերկրացիների հսկողութեան ներքոյ, որոնք նշանակվում են պետութիւնների յանձնարարութեամբ։ Ուրիշ խօսքով, այդ վիլայէթների համար փաստապէս ստեղծված է մի դրութիւն, որը մօտեցնում է նրանց (վիլայէթներին) Լիբանանի դրութեան, այն առաւելութեամբ սակայն, որ ընդհ.-վերատեսուչները օտարերկրացիներ են, այն ժամանակ, երբ Լիբանանի ընդհ.-նահանգապետը Թիւրքահպատակ է։ Հայկական վիլայէթների համար սահմանված կարգը մեծ քայլ է նաև համեմատութեամբ սուլթանի 1895 թ. հոկտ. 8/20-ին Հայաստանի ռեֆօրմների մասին արձակած հրովարտակի։ Ինչպէս յայտնի է, այդ հրովարտակը, որ հաստատում է «գերագոյն կոմիսարի պաշտօն՝ ռեֆօրմներ մտցնելու համար», միանգամայն չի յիշում պետութիւնների համաձայնութեան մասին։

Անցնելով յունվարի 26-ի ակտի որոշումներին՝ ընդհ. վերատեսուչների լիազօրութիւնների մասին, հեշտ է նկատել, որ նրանց տրված իրաւունքները նրանց դարձնում են ոչ միայն «վերահսկիչներ» երկրի ադմինիստրացիայի, դատարանի, ոստիկանութեան և ժանդարմերիայի, այլ և նրա բարձր կառավարիչներ։ Ընդհ. վերատեսուչները նշանակում են բոլոր ստորին պաշտօնական անձանց և Բ. Դրան զեկուցում են բարձր պաշտօնեաներ նշանակելու մասին. նրանք կարող են անընդունակութեան կամ վատ վարքի համար հեռացնել բոլոր պաշտօնեաներին՝ վարչական և այլն, բացի վալիներից (ընդհ.-նահանգապետ)։ Նրանք կարող են անգամ հեռացնել պաշտօնից անփոփոխելի դատաւորներին, յայտնելով այդ մասին արդարադատութեան մինիստրութեան։ Ինչ վերաբերում է վալիներին, ընդհ. վերատեսուչները նրանց արարքից անբաւական լինելու դէպքում՝ յայտնում են Բ. Դրան հեռագրով, ըստ որում մինիստրների խորհուրդը պէտք է 4 օրվայ ընթացքում որոշում կայացնի։ Պարզ է, որ այս որոշումը չի կարող տարբերվել ընդհ. վերատեսուչների կարծիքից, քանի Բ. Դուռը չի ցանկանայ վերջինների հրաժարումը, որ դժւար թէ տեղի ունենայ, որովհետև, յունվարի 26-ի ակտի՝ վերև բերված կէտի համաձայն, առևծ կը տայ պետութիւններին նոր միջամտութեան՝ վերատեսուչների տեղը նորը դնելու դէպքում։

Սեկտորների զինեալ ոյժերը գտնվում են ընդհ. վերատեսուչների կարգադրութեան տակ՝ իրանց իրաւասութեան սահմաններում գործադրութիւններ կատարելու համար։

Հողային վէճերի լուծումը և ցուցակագրութեան կատարումը տեղի է ունենալու ընդհ. վերատեսուչների ուղղակի հսկողութեան ներքոյ։ Այլ և կառավարչութեան և դատարանի միւս շրջաններում, վերահսկողի իրաւունքի իրագործումը, կապված՝ պաշտօնեաներ նշանակելու և հեռացնելու իրաւունքի հետ, պէտք է կենտրոնացնել կարող վերատեսուչների ձեռքում երկրի փաստական իշխանութիւնը։ Բացի այդ, յունվարի 26-ի ակտը նախատեսում է առաւել մանրամասն հրահանգների մշակում վերատեսուչների համար՝ վերաբերեալ նրանց իրաւունքներին և պարտականութիւններին, որը թոյլ կը տայ, ի հարկէ, նրանց աւելի ընդարձակել մեզ համար աւելի ցանկալի մըտքով։

Աջողվեց ակտի մէջ մտցնել նաև, որպէս ընդհանուր կարգ, զինւորական վիճակահանութեան որոշումը խաղաղ ժամանակ տեղերում, մի որոշում, որ չը կայ 1895 թ. հրովարտակի մէջ։ Թիւրքական համիդիէ գնդերը թէև չեն վերացվում, բայց դարձվում են պահեստի հեծելագնդեր, որոնք զօրախաղերի և զօրահաւաքների ժամանակ ենթարկվում են ընդհանուր կարգապահութեան, բայց զէնքից զրկվում են մնացած բոլոր ժամանակ։

Նատ կարևոր է հանդիսանում հայերի համար այն որոշումը, որ վիլայէթի դպրոցական բիւջէում ապահովվում է իւրաքանչիւր ազգութեան բաժինը, դպրոցական հարկերի համեմատական չափով. կառավարութիւնը մինչև այժմ սովորաբար ծախսել է այդ հարկերի եկամուտները Թիւրքական դպրոցների վրա։ Բացի այդ, Բ. Դուռը պարտաւորվում է խոչընդոտ չը լինել հասարակերեների մասնակցութեանը համայնական դպրոցների ծախսերին։ Այսպիսի որոշումներ չը կան 1895 թ. հրովարտակում։

Նորութիւն է ներկայացնում նաև օրէնքների, ուկազների և պաշտօնական հաղորդագրութիւնների ազդարարումը ժողովրդեան տեղական բոլոր լեզուներով։ Դատարանների վճիռը կատարվում է Թիւրք լեզուով, բայց, հնարաւոր դէպքում, թարգմանվում է կողմերի լեզուով։ Ընդհ.-վերատեսուչները կարող են թոյլ տալ կողմերին նաև մայրենի լեզուի գործածութիւնը դատարանների և ադմինիստրացիայի հետ յարաբերելու ժամանակ։

Համաձայն հայերի ցանկութեան՝ վճռված է մի չափազանց կարևոր հարց՝ մուսուլմանների և ոչ-մուսուլմանների միջև պաշտօններ բաժանելու մասին։ 1895 թ. հրովարտակը բղխում էր այս բաժանման համեմատականութեան սկզբունքից։ Յունվ. 26-ի ակտը որոշում է, որ մուսուլմանների և ոչ-մուսուլմանների միջև հաւասարութեան սկզբունքը պէտք է դրվի ոստիկանութեան և ժանդարմերիայի պաշտօնաբաշխութեան հիմքում՝ տեղեր բացվելու չափով և այն չափով, եթէ ընդհ.-վերատեսուչները դըրանում անյարմարութիւններ չեն տեսնի, քրիստոնեայ ազգաբնակութեան ապահովութեան համար։ Ինչ վերաբերում է միւս բոլոր պաշտօնների մասին, այդ դէպքում հաւասարութեան սկզբունքը պէտք է փոխարինվի, որքան հնարաւոր է, ուրիշ խօսքով, որ դարձեալ կախված է լինելու ընդհ.-վերատեսուչների հայեցողութիւնից։

Վերջապէս, քրիստոնեայ ազգաբնակութեանը, մինչև ցուցակագրութիւնը, ընդհ.-վերատեսուչների հսկողութեան ներքոյ, կէս տեղ է ապահովված երկու վիլայէթների ընդհ.-խորհուրդներում, այն է՝ Վանի և Բիթլիսի, նոյնպէս և Էրզրումի, եթէ վերջին վիլայէթում ցուցակագրութիւնը վերջանայ մի տարվայ ընթացքում։ Միւս վիլայէթներում ընդհ.-խորհուրդների անդամները արդէն այժմեանից պէտք է ընտրվեն համեմատական սիստեմով. ի չարը գործադրելուց նախազգուշութեան համար, սակայն, որ հնարաւոր է Թիւրք իշխանութիւնների կողմից, որոշված է, որ ոչ-մուսուլման ընտրողների թիւը պէտք է որոշվի ցուցակներով, առաջադրված ոչ-մուսուլման համայնքներից, իսկ մուսուլման ընտրողներինը այն ցուցակներով, որոնք ծառայում էին պարլամենտի վերջին ընտրութեանց համար, բացի այդ, եթէ ընդհ. վերատեսուչները խորհրդականների ընտրութեան այդ սիստեմը գտնեն անգործնական, նրանք իրաւունք ունեն առաջարկելու փոփոխութեան մասին։

Վերջապէս, շնորհիւ Ձեր Բարձր Գերազանցութեան նախաձեռնութեան, աջողվեց փոքրամասնութեան ներկայացուցչութեան իրաւունք ձեռք բերել վիլայէթների ընդհ.-խորհուրդների վարչութիւններում (էնջումեններում)։

Այսպիսով 1914 թ. յունվարի 26-ի ակտը անկասկած հիմք է դնում նոր, առաւել բաղդաւոր շրջանի հայ ժողովրդի պատմութեան մէջ։ Իր քաղաքական ներքին նշանակութեամբ՝ հայ ազգի համար, նրան կարելի է համեմատել 1870 թ. ֆերմանի հետ, որ ստեղծեց բուլղարական էքզարխատ և դրանով բուլղարական ժողովուրդը ազատեց յունական խնամակալութիւնից։ Հայերը չեն կարող չը գիտակցել, որ այժմ արված է առաջին քայլը՝ նրանց ազատելու Թիւրքական լծից։

1914 թ. յունվարի 26-ի ակտը մեծ նշանակութիւն ունի նաև Ռուսաստանի միջազգային դիրքի համար։ Ակտը ստորագրված է մեծ վէզիրի և ռուսաց ներկայացուցչի ձեռքով և բովանդակում է Թիւրքիայի պարտաւորութիւնը Ռուսաստանի առաջ՝ դիմել պետութիւններին որոշ բովանդակութիւն ունեցող նոտայով։ Այդպիսով պաշտօնապէս ընդգծված է Ռուսաստանի ղեկավարող դերը հայոց հարցում և գրեթէ հաստատված է Սան-Ստեֆանոյի պայմանագրի 16-րդ յօդուածը։ Այս հանգամանքը չէ կարող, ի հարկէ, չանդրադառնալ և մեծապարենպաստ կերպով Ռուսաստանի միջազգային պրեստիժի վրա և նրա Թագաւորի անունը շրջապատել Մոտաւոր Արևելքի քրիստոնեաների սրտի գորովով։

Բ. Դրան համաձայնութիւնը ձեռք բերելու համար՝ հայոց հարցի վերաբերեալ, Կայսերական դեսպանը ստիպված եղաւ հեռացնել մեծ դժուարութիւններ։ Մի կողմից, նա պէտք է հաշւի առնէր հայերի ցանկութիւնը՝ ձեռք բերել ըստ հնարաւորին առաւել ընդարձակ ռէֆօրմներ, միւս կողմից՝ կռւել Դրան յամառ ընդդիմադրութեան դէմ, որ ձգտում էր ի չիք դարձնել իրան առաջարկված ռէֆօրմները և այդ նպատակով դէմ էր կանգնում ձեր ծրագրի բոլոր էական կէտերին։ Ինչ վերաբերում է Գերմանիային, նա հայոց հարցի մասին մեզ հետ համաձայնեց երկու նպատակով, առաջինը՝ որ հնարաւորութիւն ունենայ Բ. Դրան ասելու, թէ ինքը Ռուսաստանին ետ պահեց ընդարձակ ռեֆօրմներից իր համաձայնութեան գնով, որ անվտանգ է Թիւրքիայի համար. երկրորդ՝ որ ձեռք բերի հայերի համակրութիւնը, որը Գերմանիան թանգ է գնահատում՝ վերջինների Կիլիկիայում ունեցած գերակշռութեան պատճառով, Կիլիկիան, որ Գերմանիան համարում է իր ազդեցութեան շրջանը։ Այդպիսով Գերմանիայի արարքը բոլոր ժամանակ աչքի էր ընկնում ոչ անկեղծութեամբ և նրա պաշտպանութիւնները կրում էին զուտ ցուցական (հայերի համար) բնաւորութիւն։ Բայց գերմանական դիպլօմատները իրօք հանդիսանում էին Թիւրքերի հաւատարիմ խորհրդատուները։

(Վերջը միւս անգամ)

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Ժողովրդական Տուն

Ժողովրդական Երաժշտական Ընկերութեան նախաձեռնութեամբ ապրիլի 16-ին ներկայացվեց «Կարմէն» օպէրան։

Թէ այն հանգամանքը, որ վերջերս Թիֆլիսում դադարել են օպէրային ներկայացումները Արքունական թատրոնում, թէ այդ օրը գործող անձանց թւում մի քանի յայտնի արտիստների անունները և, վերջապէս, այն, որ ներկայացումը դիրիժոր Պոլիկարպ Պալիէվի բենեֆիսի առիթով էր, թատրոն էին գրաւել մեծ թւով բազմութիւն Արքունական թատրոնը յաճախող հասարակութիւնից...

Վերջին խօսքերը մենք ընդգծում ենք, որովհետև խղճալի տարօրինակ է, որ ժողովրդի համար կառուցված տան մէջ, ուր աշխատաւոր դասին հնարաւորութիւն է տրված 4—50 կոպէկով բաւարարութիւն տալ իր հոգեկան ու մտաւոր պահանջներին, տեսնում ես Սոլոլակի պճնազարդ ու սընգուրված հասարակութեանը...

Ցամենայն դէպս Ժող. Երաժշ. Ընկ. և ներկայացման մասնակցողները արժանի են ջերմ շնորհակալութեան։

Կարմէնի դերում հանդէս եկաւ տ. Մինկէվիչ, որի անունը անծանօթ չէ երաժշտասէրներին։ Մօտենալ այն չափով, ինչպիսին պահանջում է Կարմէնի լուրջ խաղը, ի հարկէ կը գտնենք շատ դեֆեկտներ տ. Մինկէվիչի խաղի մէջ, օրինակ հասակի, պլաստիկ ու ճկուն շարժումների, զուտ «կարմէնեան» արտայայտութիւնների տեսակէտներից։ Սակայն ձայնական կողմից տիկինը միանգամայն բաւարարեց և արժանացաւ ծաղկեփնջի ու ծափահարութիւնների։ Առհասարակ տիկինը չէ խնայում իր ոյժերով առաջ տանել օպէրային գործը Ժողովրդական թատրոնում։

Ներկայացմանը մի առանձին փայլ տուեց քաջ յայտնի Բրօշէի (Տօրէադոր) և Արքունական թատրոնի օպէրային խմբի դերասան Էպրովի հանդէս գալը։ Երկուսն էլ դարձան օվացիայի առարկայ։

Դոն-Խօզէի պատասխանատու դերը տըրված էր Սվէտլանովին (Նաւթ), որ նոյնպէս յայտնի է անցեալ սէզօններից։ Թւում է, որ այդ սիրող-արտիստը բաւականին առաջադիմութիւն է արել։ Ձայնը հնչում է աւելի յստակ, իսկ մասնաւորապէս խաղը «Կարմէնի» մէջ, մի քանի դեֆեկտներով հանդերձ, պէտք է բաւարար համարել։

Մենք առաջին անգամ տեսանք օր. Անդրէվսկայային Միքայէլայի դերում։ Եւ պէտք է խոստովանենք, որ ստացանք հաճելի տպաւորութիւն օրիորդի երգից ու խաղից, թէ հմուտ ռէժիսորի հսկողութիւն են պահանջում ապագայի նկատմամբ, որպէսզի անվստահ տեղերը յղկվեն։ Այդպիսով օրիորդից լաւ և հարկաւոր ոյժ կը ստեղծվի Ժողովրդական օպէրային ներկայացումների համար։

Վերին աստիճանի տիպիկ էր Աղասովի [illegible] լէյտենանտի դերում։ Իր ուժեղ ձայնով [illegible] ազատ խաղով Աղասովը միշտ էլ կարևոր ոյժ է աջող անսամբլի մէջ։

Գնչուհիների դերում օրիորդներ Լէօնովիչ և Ոէլէբովսկայա շատ սիրուն տարան իրանց փոքրիկ դերերը։

Վերին աստիճանի հարթ էր օրկէստրը Պալիէվի հմուտ ղեկավարութեամբ, [illegible] ամբակոծեցին ծաղիկներով և մատուցին ընծայ։

«Կարմէնի» վերջում պէտք է հանդգայն Կոլոտովայի աշակերտ-աշակերտուհիները «Жизнь за Царя» և «Евг. Онѣгинъ» օպէրների երկու տեսարանում, բայց ժամանակի ուշ լինելու պատճառով, մենք [illegible] կարող եղանք մնալ թատրոնում։

Բէգլնզէն

ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

— Այսօր Արտիստ. Ընկ. Թատրոնում նշանակված է ռուս դրամ. խմբի [illegible] Պ. Գ. Բարատովի բենեֆիսը։ Բարատովի անունը Թիֆլիսի թատերասէր հասարակութեան կողմից յարգելի անուններից [illegible] է դասված, ի նկատի առնելով նրա նուան շուրջ եղած ժողովրդականութիւնը։ Եւ յիրաւի, Բարատով, իբրև խիկական դերասանագէտ, աշխատել է բաւարար թիւն տալ լուրջ հասարակութեան էական ճաշին ընտիր ռեպէրտուարով և օրինակ խմբով։ Կը ներկայացվի յայտնի «Го... заводчикъ» պիէսը խմբի առաջնակարգ [illegible] րի մասնակցութեամբ։

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼ[illegible]

Печатать дозволено военной цензурой.

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂ[illegible]

(Թիֆլիսի ժամերով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է՝

№ 3 դէպի	Բաթում	1 ժ. 45 ր.	ցերեկ.
№ 4 »	Բագու	7 ժ. 3 ր.	երեկ.
№ 6 (արագ) »		12 ժ. 8 ր.	ցերեկ.
№ 9 »	Բաթում	8 ժ. 53 ր.	երեկ.
»	Ջուլֆա	10 ժ. 23 ր.	երեկ.
»	Բորժոմ	3 ժ. 2[illegible] ր.	ցերեկ.

ԺԱՄԱՆՈՒՄ Է ԹԻՖԼԻՍ՝

№ 3	Բագուից —	1[illegible] ժ. 54 ր.	ցերեկ.
№ 4	Բաթումից —	5 ժ. 55 ր.	երեկ.
№ 5	Բագուից (արագ)	7 ժ. 41 ր.	երեկ.
№ 10	Բաթումից —	9 ժ. 51 ր.	առաւ.
	Ջուլֆայից —	6 ժ. 53 ր.	առաւ.
	Բորժոմից —	7 ժ. 25 ր.	առաւ.

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆ[ՈՑ]

Բժշկ. Բ. Նաւասարդեա[ն]

Հիմնված 1880 թ.

(Պուկին, Վորոնցովի արձանի հանդէպ)

Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից

«606»-ի եւ «914»-ի ներարկում բժ[իշ]կան խորհրդակցութեամբ՝ առ. 11—[illegible]

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վեներական (սիֆիլիս) հիւանդութիւն։

Բ. Գ. ԱՂԱՍԱՐԵԱՆ—9½—2 ժ. ներքին, ջղային [illegible] խայոց հիւանդութ. և ծախկաստ.։

Մ. Մ. ԲԵՆԻԱՄՕՎԻՉ—11—12 ժ. ականջի, [illegible] քթի հիւանդութ.։

Ա. Գ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—12—1 ժ. երեխ. հիւանդ. բաժ. երեխայոց ներքին և հիւ. և ծաղկաստա.

ԿԻՆ-Բ.ԺԻՇԿ ՏԷՐ-ԳԱՐԻԲԵԱՆ—12—1 ժ. մանկ[աբարձ]ութիւն և կանանց հիւ.։

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

Մ. Մ. ԲԵՆԻԱՄՕՎԻՉ—6—7 ժ.

Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդ[ակցութիւն] սիլիում) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝ Բժշկապետ Բ. Նաւասար[դեան]

1. 0-

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆ[ԵՐ]

„ՄՇԱԿԻ“ ԽՄԲԱԳՐԱՏ[ՈՒՆՈՒՄ] ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ

Օգուտ «Մշակի» ֆոնդի հետևեալ գրքերը.

1) «ՄՇԱԿ» ԵՒ ՀԱՅ ԿԻՆԸ գ. 1 ր.
2) ՀԱՄԱԼԻ ՄԱՍԼԱՀԱԹՆԻՐԸ » —
3) ԿԱՑԵՆԻ ՃԱՆԿԵՐՈՒՄ, դրամա 5 գ. Աւ. Առաքելեանի » —
4) ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿ «ՄՇԱԿԻ» («Մշակի» յօբելեանի առիթով «Տարազի» հրատարակած ալմանախ)
5) ԳՐ. ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ, հատոր I

Վերոյիշեալ հրատարակութիւններ[ը] մի օրինակ պահանջողները ճանապ[արհի] ծախս չեն վճարում։ 2.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

ՀԱՅՈՑ ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ հրատարակութեամբ

Ցուցակ Հայերէն Ձեռագրաց Վաապուրական[ի]

կազմեց Ե. ԼԱԼԱՅԵԱՆ

Ա. պրակ

Ամբողջ գործը ներփակելու է 2000 ձեռագրերի նկարագրութիւն, բաղկանալու է [illegible] մօտ 1500 մեծադիր երեսներից կամ 3000 սիւնակներից, զարդարված ձեռագրերի նկա[րներով] բանկարների և տառերի գունաւոր ու միագոյն օրինակներով և կազմերի նկա[րներով]

Հրատարակվելու է պրակ առ պրակ և առանձին պրակներով չէ վաճառվել[ու], [illegible]

Այս, առաջին պրակը բաղկացած է 530 երեսից կամ 1060 սիւնակից, [illegible] կում է 480 սուրբ գրոց վերաբերող ձեռագրերի նկարագրութիւն։

Ամբողջ գործի բաժանորդագինն է ՔՍԱՆԵՒՀԻՆԳ րուբլի (25 ր.)։ 10-

Դիմել՝ Въ Армянское Этнографическое О-во. Тифлисъ. (Ե. 2.) 230.

Типографія Канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный.